

RECOMANACIONS
PER A L'EDICIÓ
DE TEXTOS CATALANS
MEDIEVALS

A CURA DE JOSEP M. PUJOL

*Professor de Literatura Catalana Medieval
a la Universitat Rovira i Virgili*

SVMPTIBVS AVCTORIS

· MMI ·

Taula

1 TIPUS D'EDICIONS

El text medieval: discurs vs. document (§ 1). Edició paleogràfica i edició facsímil (§ 2–5). L'edició crítica (§ 6–7). L'edició diplomàtica (§ 8). L'edició amb grafia regularitzada (§ 9). L'edició dels textos medievals catalans (§ 10–12). Problemes (§ 13–14).

2 L'EDICIÓ PALEOGRÀFICA

Generalitats (§ 1–3). Els signes gràfics (§ 4–10): variants gràfiques i nexes (§ 4); majúscules i minúscules (§ 5); abreviatures (§ 6–7); & i τ (§ 8); interpunció (§ 9); ornamentació (§ 10). Disposició dels signes sobre la pàgina (§ 11–14): disposició física (pàgina, columna línia) (§ 11–12); disposició orgànica (§ 13–14). Estats successius del text (§ 15–19): esmenes per addició (§ 16); esmenes per supressió: raspat i lavatge (§ 17); esmenes per supressió: expuntuacions i obliterations (§ 18); esmenes per supressió i addició (§ 19). Accidents del text (§ 20–23): accidents del suport (§ 20–21); accidents de la tinta (§ 22); lliçons dubtoses (§ 23). Trucs informàtics (§ 24). Intervenció de l'editor (§ 25).

3 L'EDICIÓ CRÍTICA (1): DISPOSICIÓ DEL TEXT

Generalitats (§ 1–3). Els signes gràfics (§ 4–15): lletres (§ 4–8); abreviatures (§ 9–10); la lligadura & i la nota tironiana τ (§ 11); numerals (§ 12–14); signes ornamentals (§ 15). Estats successius del text (§ 16). Accidents del text: accidents del suport i de la tinta (§ 17). Regularitzacions (§ 18–24): *i/j*, *u/v* (§ 18–20); majúscules i minúscules (§ 21–22); referències a fonts (§ 23); interpunció (§ 24). Disposició dels signes sobre la pàgina (§ 25–33): disposició física (pàgina, columna, línia) (§ 25); disposició orgànica (mots; vers, hemistiqui i estrofa; capítol, paràgraf) (§ 26–33). Numeració de referència (§ 34–35). Signes de puntuació (§ 36–38): generalitats (§ 36–37); canvi abrupte de tipus de discurs (§ 38). Signes d'inserció (§ 39–41): citacions (§ 40); diàlegs (§ 41). Signes demarcatis (§ 42–48): el problema (§ 42); les solucions (§ 43–45); casos especials (§ 46–48). Problemes en l'ús del guionet, els accents i la dièresi (§ 49–53): el guionet (§ 49); l'accent (§ 50–51); la dièresi (§ 52); punt volat de pronunciació monosil·làbica (§ 53). Recapitulació (§ 54–55). Signes crítics (§ 56–59): generalitats (§ 56); claudàtors (§ 57); asteriscs (§ 58); obeliscs (§ 59).

4 L'EDICIÓ CRÍTICA (2): DISPOSICIÓ DE L'APARAT CRÍTIC

Generalitats (§ 1–4). Disposició de l'aparat (§ 5–14). El lemma (§ 15–17). Atribució de les lliçons (§ 18–21). Tipus d'aparats (§ 22–27). La redacció de l'aparat crític (§ 28). Els testimonis (els testimonis; còdexs mutilats) (§ 29–30). Les lliçons dels manuscrits (§ 31–45): correccions (§ 31–35); obliterations (§ 36); problemes de lectura (§ 37–38); manques (§ 39–43); repeticions (§ 44). Lliçons no lemmatitzables (§ 45–46); desplaçaments (§ 46). Les intervencions editorials (§ 47–54): conjectures (§ 47–52); justificacions editorials (§ 53–54).

Bibliografia

1 *Tipus d'edicions*

EL TEXT MEDIEVAL: DISCURS VS. DOCUMENT

1. Un text medieval, creat en el si d'una societat radicalment diferent de la nostra en les condicions materials i espirituals que oferia a l'escriptura, planteja sempre el problema de la seva incorporació als circuits de lectura moderns, avesats a uns hàbits afaiçonats decisivament per la revolució tipogràfica i l'alfabetització massiva de la població.

El seu doble nivell —missatge virtual o actualització d'aquest mateix missatge— fa possible de contemplar-lo de dues maneres ben diferents: com a discurs —abstracte, lliure dels accidents i les contingències de les seves diverses actualitzacions—, o bé com a document —és a dir, com a objecte concret (o col·lecció d'objectes) posterior a l'acte de codificació en un extrem del procés comunicatiu i anterior al de la descodificació per l'altre, manufacturat (en singular o en plural) en unes condicions concretes i irrepetibles (amb una calligrafia determinada, abreviatures, dubtes, vacil·lacions, correccions i errors, etc.) i conservat (erosionat, destruït eventualment) a l'arbitri de la història.

Només en el primer cas pot tenir sentit parlar en singular del text, al marge dels designis de l'atzar, però per arribar-hi cal transcendir la closca del document per arribar al discurs. En el segon, és clar que no existeix el text sinó els textos: els seus diversos testimonis, tots igualment opacs, tots amb idèntic status, tots amb els mateixos drets peremptoris i absoluts que reclama el misteri ontològic de les coses en si.

D'acord amb aquesta primera consideració, els tipus possibles d'edició d'un text es redueixen en rigor a dos: l'edició paleogràfica, que edita el document, i la crítica, que edita el discurs.

EDICIÓ PALEOGRÀFICA I EDICIÓ FACSIMIL

2. Una edició paleogràfica s'atura davant del document renunciant de manera expressa a penetrar en el terreny del discurs. S'aferra a la superfície material del text i en reproduïx en principi totes les característiques de l'escriptura —totes les taques de tinta— establint una equivalència de signe a signe entre l'escriptura originària i la tipografia de l'edició (incloent-hi els espais de separació de les paraules, les variants calligràfiques de les lletres, etc.); el respecte al document obliga també, aleshores, a indicar la disposició material del text (pàgines, columnes, i línies). En sentit estricte, doncs, una edició d'aquest gènere és una edició de materials: exclou tota esmena i envia qualsevol interpretació, quan es fa, a l'aparat crític. (Això és tan cert que —almenys en el terreny teòric— un professional expert podria donar una edició paleogràfica impecable d'un text la llengua del qual li fos absolutament desconeguda mentre en conegués perfectament el signari.) Cal tenir en compte també que per indicar determinats fets no transcriptibles (situació dels afegits, raspadures, expuntuacions, divisions de pàgina, etc.) les edicions paleogràfiques utilitzen una col·lecció de signes especials.

3. Es podria pensar que el perfeccionament dels sistemes de reproducció facsimilar implicaria necessàriament l'extinció de les edicions paleogràfiques. Però els manuscrits medievals rarament surten perfectes de la mà del copista, i més rarament encara ens arriben sense les cicatrius de la història. L'edició paleogràfica va més enllà de la reproducció estricta i exacta del document: pretén reflectir-ne la tridimensionalitat, afegint a

les dues dimensions de la superfície escrita la tercera del temps, és a dir, els successius estrats de la seva constitució, i això només es pot obtenir amb la intervenció intel·ligent d'aquest autèntic metge forense de la filologia que és el paleògraf-codicòleg, amb l'original al davant i proveït de la panòplia dels seus múltiples coneixements i de tot l'instrumental necessari. Ni el millor facsímil pot donar aquesta "tercera dimensió" del còdex: el gruix de les deposicions de la història, que ens indica que una lletra o un mot han estat afegits damunt un signe esborrat curosament amb esponja o raspat i polit: la qualitat i l'ordre de les correccions resta sempre "planxat" per la fotografia; i això sense comptar a més a més que cal imprimir posteriorment la imatge fotogràfica, operació que comporta sempre una apreciable pèrdua de qualitat. En altres moments, l'estat precari de l'original en pot fer impossible o inservible la reproducció fotolitoogràfica.

Qui cregui que els facsímils aboleixen sempre la utilitat de les edicions paleogràfiques pot fer la prova d'intentar encarar-se amb la reproducció del fragment de la versió catalana del Llibre Jutge que publica Anscari M. Mundó (les dades de la qual es donen més avall) i comparar després la informació que n'ha extret amb la que aquest erudit dona a la seva edició paleogràfica. Una altra prova es pot fer també comparant el facsímil de les Homilies d'Organyà i l'edició paleogràfica de Maurice Molho.

4. En l'actualitat les edicions paleogràfiques s'han anat simplificant, perquè al principi per fer-les calia disposar de tipus que reproduïssin les abreviatures o algunes formes especials de lletres que les impremtes no acostumen a tenir i que sovint calia encarregar a una foneria tipogràfica.

Ara, quan es fan —en el cas de textos arcaics¹ d'una gran importància lingüística i d'interpretació delicada— s'hi sol introduir dues simplificacions per tal d'evitar els inconvenients tècnics esmentats: (a) s'ignoren les variants gràfiques que pot tenir un mateix signe, i (b) es practica a més una reduïda intervenció interpretativa que restaria en sentit estricte fora d'aquest tipus d'edició: la resolució de les abreviatures.

Un excellent exemple d'edició paleogràfica, feta per un paleògraf (acompanyada d'un facsímil i una edició crítica del mateix text que permet d'analitzar les diferències entre els dos tipus) es pot trobar a Anscari M. Mundó, "Fragment del «Llibre jutge», versió catalana antiga del «Liber iudiciorum»", *Estudis R. Aramon*, IV (1984): 155–193 (amb 6 lám. fora de text). És interessant de comparar els criteris de Mundó amb els que utilitza Maurice Molho a "Les Homélie d'Organyà" *Bulletin Hispanique* 63 (1961): 186–210.

5. L'edició facsímil, que no és objecte de la filologia perquè no requereix, per definició, la tasca del filòleg-editor, reproduceix amb la major exactitud tècnicament possible totes les característiques físiques d'un manuscrit o una edició tant del suport com del treball del copista (escriptura, ornamentació, il·lustració, etc.) o impressor. Les edicions d'aquesta mena tenen interès més sovint per als estudis paleogràfics i d'història de la calligrafia i la tipografia o de la il·lustració del llibre que no pas per a la filologia, i en l'actualitat es fan mitjançant la reproducció fotolitoogràfica.

Algunes obres cabdals, conservades en versió única, han estat reproduïdes en edició facsímil; d'altres vegades, la presència d'un testimoni singularment important dins la tradició textual ha provocat la realització del seu facsímil.

Vegeu, per exemple: *Libre dels feyts del rey En Jacme*, Edició facsímil del manuscrit de Poblet (1343) conservado en la Biblioteca Universitaria de Barcelona, Introducció de Martín de Riquer (Barcelona: Universitat de Barcelona 1972); o també, *Homilies d'Organyà*, Edició facsímil del manuscrit núm. 289 de la Bibliote-

¹ Per a l'àmbit català, d'acord amb Anscari M. Mundó, s'accepta que són textos arcaics els redactats en vulgar fins al començament del segle XIII (tant els de tipus literari com documental), i els documents d'arxiu en llatí fins a principi del segle X.

1. Tipus d'edicions

ca de Catalunya, Introducció, versió adaptada al català modern i glossari a cura de Jordi Bruguera, Edició crítica anotada i millorada a cura de Joan Coromines, Llibres del Mil·lenari 1, Barcelona: Fundació de la Revista de Catalunya 1989.

Modernament s'ha donat en algun cas l'edició facsímil d'un text autògraf quan ha interessat seguir les diverses etapes de la seva elaboració a partir de l'estudi de les esmenes de l'autor (com és el cas de l'*Ulysses* Joyce o el *Waste land* d'Eliot, aquest darrer acompanyat d'una autèntica edició paleogràfica del mecanoscrit).

L'EDICIÓ CRÍTICA

6. A diferència de l'edició paleogràfica, que només pretén produir un document d'estudi per al debat ecdòtic previ a l'establiment del text, les edicions crítiques s'ocupen del discurs, és a dir, del text virtual que es desprèn del conjunt dels seus testimonis, restaurat en la màxima mesura possible a partir de tota la tradició, depurat d'errors i "interpretat": regularitzat pel que fa a la divisió orgànica del text (estrofes i versos, paràgrafs, etc.), la separació de paraules, la puntuació i l'ús de majúscules i minúscules, apte ja, en principi per ésser consumit directament o utilitzat per a l'anàlisi pròpiament literària. Si se n'ha conservat més d'una còpia, el text crític pot obtenir-se sintèticament a partir de tota la tradició. De fet, aquest és el tipus més freqüent d'edició que solen fer els filòlegs.

7. Si bé la distinció entre edicions paleogràfiques i crítiques és clara, en la pràctica, davant els textos amb testimoni únic, l'editor crític sol veure's temptat a incloure en major o menor grau informació de tipus paleogràfic referida l'estrat documental. Conviniria respectar amb rigor la distinció entre aquests dos únics tipus d'edició i renunciar, cedint a un hipercriticisme estèril, a barrejar els dos criteris.

L'EDICIÓ DIPLOMÀTICA

8. Els historiadors publiquen de vegades els documents medievals —que solen ser originals o còpies úniques— d'acord amb uns criteris de compromís entre els de les edicions paleogràfiques i els de les crítiques. Aquestes edicions reben el nom de *diplomàtiques*, i són bàsicament edicions paleogràfiques amb una moderada intervenció interpretativa per part de l'editor.

En les edicions diplomàtiques se sol regularitzar la separació de paraules (i algunes vegades també l'ús de les majúscules), s'introdueix un ús econòmic de la puntuació, es restitueixen les llacunes i les omissions del copista i se senyalen les lletres o paraules afegides o repetides indègudament per aquest. A diferència del que succeeix en les edicions crítiques, la intervenció de l'editor damunt el text es marca amb determinats signes tipogràfics (claudàtors i parèntesis angulars).

L'EDICIÓ AMB GRAFIA REGULARITZADA

9. Algunes vegades les editorials poden demanar al filòleg una edició amb la grafia regularitzada, és a dir, adaptada a les normes ortogràfiques oficials de la llengua del text. Aquesta operació sol comportar també normalment una sèrie de petites regularitzacions en altres àmbits no estrictament ortogràfics (una tria entre diverses possibilitats d'evolució fonètica, per exemple). Aquest tipus d'edició s'adreça a un públic no professional i té sempre, per tant, un caràcter divulgatiu —sol partir gairebé sempre d'una edició crítica pre-existent— encara que meritori perquè acostia els clàssics al gran públic (i perquè, si és vol fer ben feta, la tasca de regularització exigeix molt sovint una gran preparació filològica i una enorme coherència de criteris per part de l'editor), però comporta una sèrie d'intervencions que s'aparten de les exigències del treball pròpiament científic.

L'EDICIÓ DELS TEXTOS MEDIEVALS CATALANS

10. Els primers editors de textos catalans en el sentit científic i modern de la paraula utilitzaren amb variants menors un sistema pres de la collecció dels Anciens Poëtes de la France (1858-70) que, en prescindir de qualsevol mena de regularització gràfica, d'accentos, d'apòstrofs i de dièresis, manejava els mateixos recursos que els copistes medievals, resultava de gran economia i evitava que la filologia acadèmica es veiés involucrada en les agres polèmiques ortogràfiques contemporànies. Aquest sistema, consagrat per Marià Aguiló (1825-97) amb la seva Biblioteca Catalana (1872-1905), és també bàsicament el que utilitzà Ramon Miquel i Planas (1874-1950) fins a la seva mort per a la seva collecció de clàssics, la Biblioteca Catalana (1908-50).

11. Per a les Obres de Ramon Llull (1906-), Mateu Obrador ideà un sistema original que incloïa l'ús d'espais tipogràfics fins per resoldre la separació de paraules (prescindint d'apòstrofs o d'altres signes), practicà una certa regularització de la grafia (la collecció anava destinada a un públic culte però no acadèmic) i introduí l'ús de l'accentuació. I encara d'altres editors utilitzaren esporàdicament altres sistemes, amb una presència diversa dels signes ortogràfics.

12. Després, els erudits noucentistes, agrupats ràpidament a l'entorn d'Els Nostres Clàssics i el seu director, Josep M. de Casacuberta, s'inclinaren vers l'adopció (amb les modificacions pertinents) de les normes redactades el 1908 per Paul Meyer (1840-1917) i reformades el 1926 per Mario Roques (1875-1961) per a les publicacions de la Société des Anciens Textes Français (1875-). Aquestes regles admetien l'ús de l'accent, la dièresi i l'apòstrof (amb fortes restriccions, però en els dos primers casos) i introduïen el punt volat per a la separació de paraules, tot això en dependència amb els hàbits ortogràfics i la fonètica del francès.

L'anomenat "sistema d'Els Nostres Clàssics" o "sistema Casacuberta" accepta les novetats introduïdes per Roques (accents, dièresis, apòstrofs, punts volats) però a diferència d'aquest les aplica sota la tutela de les normes de l'ortografia, i en aquest mateix sentit admet el guionet per a la separació de les paraules.

PROBLEMES

13. No existeix encara per a les edicions paleogràfiques una convenció que unifiqui les diverses pràctiques, cosa eminentment difícil.

Les regles que funcionen són les dels sistemes creats per les disciplines que solen treballar amb textos únics (textos-document): la diplomàtica, la papirologia i l'epigrafia, la unificació dels quals intentà sense acabar d'aconseguir-ho del tot la Unió Acadèmica Internacional en els anys anteriors a la segona guerra Mundial. La dificultat, en aquest cas consisteix en les divergències inicials dels sistemes, que s'enfronten a problemes i realitats textuals que no són exactament coincidents, i a la diversitat d'interessos dels editors. I també s'ha de dir que aquests sistemes, creats a la fi del segle passat i fixats fa un segle per uns erudits que escrivien a mà i disposaven encara moltes vegades de tallers de composició manual i de foneries tipogràfiques abundants, no s'adapten gaire bé a les exigències tècniques actuals de la impremta i la computerització absoluta a què ha arribat l'escriptura tipogràfica en els nostres dies.

14. Per a les edicions crítiques el problema és també complex per altres motius. Per estrany que sembli, ni Casacuberta no va donar mai una versió completa i raonada del seu sistema ni ho ha fet tampoc cap dels editors de la sèrie, de manera que es pot dir que els filòlegs catalans, que l'han acceptat amb escasses excepcions, s'atenen, de fet, a una

1. *Tipus d'edicions*

lleï no escrita. I el cas és que els dubtes, les vacil·lacions i els conflictes són bastant més freqüents del que aquesta confiança podria induir a pensar.

D'altra banda, si les regles de Meyer reformades per Roques han tornat a ser en l'actualitat objecte d'una nova revisió a França, no pot semblar excessiu que al cap de tres quarts de segle alguns professionals de la filologia vulguin sotmetre a reflexió el sistema que utilitzen en les seves edicions.

En efecte, l'adaptació —que en qualsevol cas era inevitable—, es veié potser excessivament mediatitzada per les circumstàncies en què aparegué la col·lecció. Iniciada el 1924, sota la primera Dictadura i només una desena d'anys després de la promulgació de les Normes de l'Institut d'Estudis Catalans —amb una acceptació social encara tendra—, Els Nostres Clàssics respongué en un primer moment a la voluntat de divulgar els autors medievals en grafia regularitzada entre un públic culte però no professional. Sis anys després fou reafaiçonada gradualment d'acord amb una orientació més estrictament acadèmica. El “sistema Casacuberta”, doncs, ideat per un expert coneixedor de la llengua antiga al qual no s'amagava cap de les dificultats i els perills de l'empresa des del punt de vista de la ciència filològica, es veié obligat a cercar —i l'obtingué, sens dubte— un intel·ligent i coratjós compromís entre les necessitats d'un públic no especialitzat i les exigències de suplir unes edicions acadèmiques que encara no existien.

Aquestes notes pretenen oferir una exposició sistemàtica d'aquestes pràctiques i els materials per a una reflexió que no poden en cap cas aspirar a tancar.

2 L'edició paleogràfica

GENERALITATS

1. Com ja s'ha dit, l'edició paleogràfica és aquella que reproduïx escrupolosament un testimoni sense cap mena d'intervenció que esmeni els errors o les imperfeccions de l'original: qualsevol indicació en aquest sentit, si es formula, es formula en nota, fora del text; a més a més, en les edicions d'aquest tipus s'intenta donar el màxim d'informació possible sobre les característiques materials del testimoni transcrit pel que fa a la situació de les esmenes, la distribució del text sobre la pàgina, etc. En sentit estricte, una edició paleogràfica és una edició de materials, i només se sol fer, com a pas previ a l'edició crítica, en el cas de textos arcaïcs o de gran interès filològic.

2. Les convencions que governen la transcripció del text en aquesta mena d'edicions es van elaborar en el si de dues ciències textuals que normalment operen amb textos únics i funcionen sovint com a disciplines auxiliars de la història: l'epigrafia i la papirologia greco-llatines. Els papiròlegs, particularment, van unificar les seves pràctiques en la sessió del 10 de setembre del 1931 del XVIII Congrés d'Orientalistes (Leiden).

No sempre epigrafistes i papiròlegs coincideixen en els seus sistemes de transcripció, atès que si bé totes dues ciències treballen amb textos generalment breus i molt sovint fragmentaris, els seus suports són diferents —pedra en un cas, paper en l'altre— i sofreixen deterioracions diferents. Els romanistes, d'altra banda, s'enfronten a textos generalment més llargs que els dels seus col·legues, redactats en llengües poc fixades i sotmeses a una notable evolució, i escrits sobre pergamí o paper. Finalment, l'existència d'escoles i tradicions múltiples ha impedit la unificació total de criteris.

A continuació s'expliquen les convencions recomanades per la Unió Acadèmica Internacional, que procedeixen bàsicament de les del congrés de Leiden.

3. Com que les normes de transcripció de les edicions paleogràfiques són més rigoroses que les prescrites per a l'edició crítica, pot ser útil que fins i tot en el cas d'aquesta la transcripció de treball prèvia a l'establiment definitiu del text es faci d'acord en tot o en part amb les normes d'aquella, i és per aquest motiu que se'n parla aquí. Treballant amb un processador de text és molt fàcil retocar la transcripció de treball per adaptar-la a les normes de presentació de les edicions crítiques, introduint l'ús de majúscules, la separació de mots i els diacrítics, eliminant els detalls innecessaris i fent les esmenes que calguin.

ELS SIGNES GRÀFICS

Variants gràfiques i nexes

4. Determinades lletres poden oferir un doble ductus, uncial o semiuncial (*a, d, m, n*) o una doble forma llarga o curta (*f, s*); la *r* pot tenir una triple forma: uncial (semblant a una *r* de versaltes), semiuncial (*r* "normal" tipogràfica), o "rodona" (semblant a un 2 petit, després de les lletres amb panxa: *b, h, o, p, q*); sobretot en les escriptures gòtiques algunes parelles de lletres poden aparèixer lligades entre elles per traços comuns i formant nexes (*be, bo, de, do, ff, oe, pe, po, pp, ss*, per exemple), etc.

Totes les variants gràfiques es redueixen als tipus bàsics i els nexes es desfan, però de cara a l'estudi introductori convindrà anotar-ne la presència i la distribució.

Majúscules i minúscules

5. Majúscules i minúscules es transcriuen d'acord amb l'original, sense cap mena de regularització.

Abreviatures

6. Quan les foneries tipogràfiques podien fabricar ràpidament i a un cost raonable tota mena de signes especials per a les impremtes que els demanessin, en les edicions paleogràfiques es reproduïen les abreviatures de l'original tal com es presentaven. Com que en l'actualitat això no és possible, no hi ha inconvenient a resoldre les abreviatures, però les lletres suplertes es posen en cursiva:¹ *non, que, pres.*

7. Hi ha resolucions que poden oferir dubtes, com, per exemple, el *titulus* (petit traç horitzontal sobre una lletra i que en els textos en vulgar acostuma a indicar un so nasal), que es pot transcriure indistintament per *n* o per *m*, cosa que molt sovint planteja problemes perquè hi ha mots que se solen escriure de les dues maneres: *com* o *con*. En aquests casos cal veure com escriu el mot el copista quan no l'abreuja; si això no és possible o el copista no té una pràctica destriable o almenys clarament majoritària, el mot es pot transcriure segons la variant més acostada a l'ortografia moderna (que generalment coincidirà amb l'etimològica), però caldrà advertir-ho a la introducció.

ELS SIGNES *et* I τ

8. Aquests dos signes representen la conjunció llatina *et*. El primer és una lligadura; el segon, molt utilitzat en les escriptures gòtiques, és en origen una nota tironiana. Tots dos es mantenen en la transcripció. (El primer no ofereix dificultats, el segon pot imitar-se en cas necessari amb la lletra grega τ minúscula.) En absència dels recursos gràfics adequats, la nota tironiana es pot transcriure per la conjunció llatina en cursiva: *et*.

Interpunció

9. S'ha de respectar amb tot escrúpol la puntuació del testimoni. Per resoldre l'inconvenient de la manca de signes adequats, el més còmode és dreçar al principi un inventari dels signes i establir un quadre d'equivalències entre els del manuscrit i els que permeti emprar el sistema de processament de text utilitzat. L'antiga escala de punt baix (*comma*), punt volat (*colon*) i punt elevat (*periodus*) pot traduir-se per coma, dos punts (o punt i coma) i punt, per exemple.

Naturalment, els resultats de l'estudi d'aquest aspecte del testimoni va a l'apartat corresponent de la introducció, on es poden descriure els signes originals.

Ornamentació

10. Les lletres dels manuscrits medievals poden presentar formes diverses d'ornamentació.

(a) Una caplletra és una lletra que depassa l'alçada d'una majúscula i és emprada amb intenció estètica com a inicial del primer mot d'un text, llibre, capítol, paràgraf, etc.; les

¹ De vegades també s'han indicat —menys còmodament per al lector— tancant-les entre parèntesis: no(n), q(ue), p(re)s. Aquesta és la solució dels papiròlegs, però cal tenir en compte que ells no poden usar la cursiva perquè el grec no la utilitza com a auxiliar de la rodona (i.e., amb valor contrastiu), tal com fa la tipografia llatina. (La cursiva com a alternativa a la rodona s'introduí a la impremta europea des de mitjan segle XVI només, abans els impressors utilitzaven els tipus rodons o els tipus cursius a tot el llibre, tal com fan encara els grecs. Els tipus gòtics no coneixen tampoc aquest contrast rodó/cursiva ni l'ús de les versals sense mescla de minúscules, que és un altre dels grans avantatges de l'alfabet llatí.)

2. L'edició paleogràfica

caplletres van sovint acolorides o ornamentades amb entrelaçaments, motius filiformes, geomètrics o florals, i quan s'integren en una vinyeta constituïda per una escena es diu que són caplletres historiades.

(b) A l'interior del text, algunes inicials o paraules importants poden aparèixer miniaades, és a dir, ornamentades amb alguns traços addicionals de color vermell.

(c) Els títols-resum al principi dels capítols i els elements de les taules de contingut poden estar escrites de color vermell, i aleshores s'anomenen pròpiament rúbriques.

(d) Un calderó (¶) és un signe indicatiu de paràgraf o de canvi d'estrofa.

La fotocomposició ha eliminat els inconvenients de la composició en calent i permet de simular les caplletres. Les lletres miniaades i les rúbriques es transcriuen subratllant el lloc afectat o, millor encara, posant-lo en negreta. Els calderons es conserven sempre. No cal dir que tots aquests aspectes s'han d'analitzar i detallar a l'estudi introductori.

DISPOSICIÓ DELS SIGNES SOBRE LA PÀGINA

Disposició física (pàgina, columna, línia)

11. La indicació de pàgina i columna del testimoni transcrit és de rigor, perquè permet localitzar amb rapidesa qualsevol passatge que convingui comparar amb l'original (i en els manuscrits únics aquestes indicacions fins i tot es poden conservar en el text crític).

La solució clàssica consisteix a emprar la doble barra vertical per representar el canvi de pàgina i la barra simple per al canvi de columna, amb les indicacions numèriques al marge (esquerre a la pàgina esquerra i dret a la pàgina dreta):

f. 33v] ques pen||sassen de cuytar
p. 14b] per|successio

Si no es possible col·locar els números al marge poden anar dintre del text, preferiblement volats per fer-los menys molestos:

ques pen||^{33v} sassen de cuytar
per |^{14b} successio

En última instància es poden suprimir les barres i tancar la referència entre claudàtors:

ques pen[33v]sassen de cuytar
per [14b] successio

12. Per a la divisó de línies, la solució més senzilla consisteix a respectar la disposició de l'original si la caixa de l'edició ho permet:²

odaquela qe testa ensauida · de
pos sa mort · ans qe sis meses sien
30 passats · sie publicada emanifestada ·
eperescriptura dauant qual qe sacer-
dot · o dauant tests · E si alcun cela

² Alguna vegada s'ha intentat de fer correspondre arbitràriament l'amplada de línia del manuscrit amb l'amplada de la caixa justificada de l'edició, manipulant l'espaiat entre les paraules amb resultats no gaire feliços des del punt de vista estètic, com es pot veure en l'edició que Lluís Faraudo de Saint-Germain va fer de la traducció catalana del *Llibre de la figura de l'ull*, d'Alcoati (Barcelona 1933). El procediment pot no sortir bé també a causa de les abreviatures, que en el text de l'edició cal resoldre, i que augmenten sensiblement el nombre de caràcters per línia.

Si això no és possible, el text es pot donar a ratlla seguida, avantposant un numeret volat al principi de cada línia:³

²⁸ odaquela qe testa ensauida · de ²⁹ pos sa mort · ans qe sis meses sien ³⁰ passats · sie publicada emanifestada · ³¹ eperescriptura dauant qual qe sacer- ³² dot · o dauant tests · E si alcun cela

O també es pot marcar la divisió amb una ratlleta vertical i numerar les línies de cinc en cinc per reduir l'acumulació de signes:

| odaquela qe testa ensauida · de | pos sa mort · ans qe sis meses sien | ³⁰ passats · sie publicada emanifestada · | eperescriptura dauant qual qe sacer- | dot · o dauant tests · E si alcun cela

En qualsevol cas, els guions de partició de mot a la fi de la línia han de correspondre als del testimoni.

Disposició orgànica

13. Pel que fa a la separació de mots, hemistiquis, versos, estrofes, capítols i paràgrafs es manté un respecte absolut a l'original, encara que sigui errònia.

14. Si hi ha algun signe (guionet, traç inclinat) que separi els dos hemistiquis dels decasíl.labs, cal reproduir-lo:

Si com linfans / quant mjra lo retaula
E contemplant / la pintur ab himatges
Ab son net cor / no lon poden gens partre

ESTATS SUCCESSIUS DEL TEXT

15. La transcripció paleogràfica dóna sempre l'estat primer de l'original. Per "estat primer" cal entendre l'original en el moment immediat al de sortir del taller del copista. Les esmenes, correccions, modificacions i anotacions degudes a usuaris posteriors del còdex van sempre a l'aparat.

Esmenes per addició

16. Els afegits del copista s'han d'assenyalar; això es fa posant-los entre barres inclinades endarrere i endavant \ /:

Galva\in/g
quis pensauen que fos \dela/ nostra partida

El lloc on es troba el fragment afegit (sobre la línia, al marge, etc.) es pot precisar a l'aparat.

Esmenes per supressió: raspat i lavatge

17. Les supressions de signes fetes pel copista per eliminació de la tinta (raspat, lavatge) sense addició posterior de text s'indiquen amb un nombre de barres inclinades equivalent al de signes desapareguts:

ede plaer τ dallegre. // // //

Els signes suprimits, si malgrat tot poden llegir-se, s'indiquen a l'aparat.

³ Els mateixos números es poden utilitzar com a referència per a les notes: carregar el text de l'edició amb dues sèries de números fóra excessiu. Si malgrat tot fa falta utilitzar reclams de notes, aleshores s'haurien d'utilitzar lletres volades (duplicades, si cal).

2. L'edició paleogràfica

Esmenes per supressió: expuntuacions i obliterations

18. L'expuntuació i l'obliteració es marquen encloent els signes suprimitos entre claudàtors de doble perfil, que es troben en les fonts de signes matemàtics:⁴

e laltra fo [[la Reyna]] dona vrraca que fo Regina de portugal

Si l'obliteració no permet de llegir el text esborrat es col·loquen dins els claudàtors un nombre de punts equivalent al de lletres suprimides.

Esmenes per supressió i addició

19. Les esmenes del copista afegides sobre un text anterior suprimit s'enclouen entre semiclaudàtors volats (⏏):⁵

d^hauer
E quan uench aenan fo parlat matrimoni ⏏ entrel Rey don pedro nostre pare ela fyl·la den ⏏ ·G· de Montpestler

Si els signes substituïts es poden llegir, es donen a l'aparat, on també es pot precisar el procediment utilitzat per suprimir el text primer.

ACCIDENTS DEL TEXT

Accidents del suport

20. Els accidents del suport (i.e., llacuna física: excisió, cremada, estrip, corcadura, ablació d'un quadern, etc.) s'indiquen encloent entre claudàtors un nombre de punts equivalent aproximadament al de lletres afectades:

f[.]itor, etc.

Per manhtas guisas mes datz
ioys es [.]
[. . .] u[. . .] p[.]
[.]
[.] refrescatz
[.]dors
mas [.] ni glatz
n [.]
ni re for dieu & amors

Un altre procediment consisteix a indicar amb xifres entre claudàtors el nombre aproximat de lletres que manquen:

deuem entendre per la [±5] nostre carn

21. Si el text és mutilat al principi i a la fi i es desconeix el nombre de lletres que falten, s'utilitza el claudàtor inicial o final, segons correspongui:

⁴ Es tracta del signe que els matemàtics utilitzen en quarta posició dintre de les sèries parentètiques (angl. *open brackets*): [[{()}]]. Els qui no disposen de la font de signes matemàtics corresponent substitueixen aquests signes per dos claudàtors [[]], però el resultat és poc mediocre.

⁵ Els papiròlegs no fan servir aquest doble signe. Quan hi ha una esmena sobre una supressió col·loquen el text suprimit entre claudàtors de doble perfil i posen en la interlínia superior el text de l'esmena. El procediment és clar perquè dona tota la informació en el mateix lloc, sense que calgui anar a cercar el text suprimit en una nota a peu de pàgina, però presenta dos inconvenients així que el text deixa de ser un curt fragment: obliga a duplicar l'interlineat de l'edició i complica molt la composició.

]fetes nos en porten garenza
dir uol e mos[

Accidents de la tinta

22. Els accidents de la tinta (esvaïment, taques, etc.), s'indiquen mitjançant un nombre de punts més o menys equivalent al de lletres il·legibles:

lo de cret aixi com enleg
aixi com es dit sapien qe au
ran feita com fal . . . ies su . . . m

Lliçons dubtoses

23. Les lletres parcialment esvaïdes i les que per qualsevol raó siguin d'interpretació dubtosa, duen un punt a sota segons les velles convencions; com que és impossible fer-ho amb els programes de processament de text se suggereix fer la indicació acudint al subratllat:⁶

ordena

S'entén que són lletres d'interpretació dubtosa les que no serien interpretables amb seguretat si manqués el context.

TRUCS INFORMÀTICS

24. Alguns dels signes anteriors, com els claudàtors de doble perfil i els angles, són engavanyosos d'introduir amb els processadors de text. Si en surten gaires, l'inconvenient es pot obviar de dues maneres: (*a*) o bé es creen directament aquests signes en forma de macros de teclat, o bé (*b*) se senyalen en un primer moment amb signes de teclat que no s'utilitzin (per exemple \$ %, +, @ #) i en el moment final se substitueixen automàticament pels correctes amb l'ajut de la funció de cercar i canviar signes.

INTERVENCIÓ DE L'EDITOR

25. La intervenció de l'editor (més enllà dels casos indicats més amunt, § 6-7) està absolutament descartada en el text de les edicions paleogràfiques: les seves reflexions o opinions han d'anar sempre expressades a l'aparat. Si el treball interpretatiu a fer és prou important, és millor donar una edició crítica juntament amb la paleogràfica.

⁶ Aquesta és una de les pràctiques nascudes a l'època de les màquines d'escriure de palanca i de la tipografia de composició manual que necessiten una revisió. D'una banda el punt a sota de la lletra obliga a interlinear el text amb certa generositat si no es vol que entri en conflicte amb la línia següent en el cas de lletres que tenen trets descendents (*f, g, j, p, q, y*); i de l'altra, els procediments de tractament de text no permeten introduir-lo.

3 L'edició crítica, 1: Disposició del text

GENERALITATS

1. Entre una llengua parlada i la seva imatge escrita hi ha sempre una distància que la grafia no omple més que d'una manera imperfecta, per més que els sistemes de representació gràfica hagin anat interessant-se progressivament per la fonètica i guanyant precisió en el transcurs del temps fins a arribar a constituir-se en les ortografies modernes d'ús normatiu i oficial en cadascuna de les llengües; però la civilització medieval ignorava el concepte d'ortografia.

Les guardes de la relligadura original del ms. *P* de *Llibre del rei En Jaume* ens han conservat un full de pergami que conté una altra versió del principi del mateix text, que el copista va descartar. Les dues versions, que són pràcticament idèntiques i van ser redactades per la mateixa mà i òbviament sobre el mateix model, segurament una a immediata continuació de l'altra, no deixen de contenir diferències de grafia: *coses / çoçes, esgardan / esguardan, manamens / manaments*, etc.

L'editor de textos medievals ha d'estar disposat a enfrontar-se amb grafies poc habituals: *quolloch* (per *colloc* 'colloco'), *exequió*, *chomte* (per *comte*), etc.

A més a més, la llengua escrita dels textos medievals —com la de qualsevol text escrit en qualsevol època— no pretén reflectir amb fidelitat un codi lingüístic d'ús oral i quotidià. Les literatures medievals europees abunden en allò que els romanistes denominen amb el terme de *scripta*, és a dir, llengües especialitzades en el terreny de la comunicació escrita (sovint, però no imprescindiblement, en el de la literatura) i que no són altra cosa que síntesis factícies i convencionals de sistemes dialectals —i fins i tot de llengües— diferents, com per exemple, la *scripta* picardovalona dels primers monuments literaris francesos, la llengua dels trobadors (una autèntica *koinè* interdialectal), o la mateixa *scripta* dels poetes lírics catalans entre Cerverí i Jordi de Sant Jordi.

I encara cal tenir en compte que la superfície gràfica dels textos literaris, sotmesos per naturalesa a la còpia repetida a través del temps i de l'espai, pot haver anat acumulant i combinant arbitràriament trets provinents de dialectes o d'estadis cronològics diversos. A l'Edat Mitjana, aquest fet no és pas l'excepció, sinó la regla: cada vegada que un copista actua, reinterpreta la grafia del seu antecessor i acostuma a actualitzar-ne el codi lingüístic per mantenir-ne la validesa comunicativa.

Un exemple d'aquesta adaptació es pot veure comparant les diverses lliçons d'un mateix passatge del principi del § 76 del *Llibre del rei En Jaume*:

E isch al rey de Maylorques *P*
e isque el rey de Maylorques *AHNR*
e ixque el rey de Mallorques *V*

en què l'antic i conservador *P* manté el rar *isch* (cf. Coromines *Sants*, I: 58 i n.), que els innovadors i més moderns *AHNR* estandarditzen per analogia en *isque* i l'edició cinc-centista de la vídua de Joan Mei (*V*) valencianitza i modernitza en *ixque*.

Fent cas omís de les divergències textuais (particularment importants en els vv. 3–4), observeu les diferències de grafia entre dues versions de la primera cobla del *Mig vers e miga canço*, de Cerverí, conservat en el cançoner català *A* (o Cançoner Gil, p. 41; copiat a Catalunya el segle *XIV*) i el cançoner provençal *C* (f. 314r; executat el mateix segle per un copista narbonès):

A

Qui bon fruit vol recoyllir be semena
C'om mal semena de be non er ja rics;
Doncs, pus s'espan la neus sobre-ls jarrics,
E l'auzor cims del laur ple ven se mena,
Meya canço semnaray e meig vers.

C

Qui bon frug vol reculhir be semena
Qu'om mal semnan no er de ben ja ricx;
E sitot s'es la neus sobre-ls jarricx,
E l'aussors sims del laus per ver se mena,
Mieja chanso semnarai e mieg vers.

2. Si el text es conserva en un sol testimoni, no hi ha problema: es respecta la grafia amb totes les seves fluctuacions tenint en compte només les convencions indicades tot seguit (§ 4–15).

Si se'n conserva més d'un i l'editor segueix el mètode de Bédier, el problema només sorgeix quan un lloc s'ha de corregir ocasionalment amb una lliçó procedent d'un altre manuscrit redactat d'acord amb un sistema gràfic o dialectal diferent; en aquest cas, si l'esmena té poca extensió (un mot o un petit grup de mots), es considera lícit que l'editor n'adapti la grafia a la del text bàsic sense necessitat d'indicar-ho a l'aparat (però sí que cal fer constar que s'ha adoptat aquesta política a la nota general sobre els criteris de l'edició). Si es tracta d'un fragment extens que supleix una llacuna important del manuscrit base, se sol respectar la grafia del testimoni adoptat, que queda explicada per les indicacions de l'aparat crític.

3. En canvi, en les edicions lachmannianes la reconstrucció del text es fa combinant sistemàticament les lliçons dels testimonis sense privilegiar-ne cap, i com que la situació acabada de descriure obliga a reconèixer que la reconstrucció sistemàtica d'una suposada grafia original a partir de l'stemma és impossible, es planteja el problema de la grafia que convé adoptar per al text de l'edició crítica.

En el cas dels escriptors llatins clàssics el problema no es presenta perquè la forta tradició escrita del llatí fa que la fluctuació gràfica dels testimonis sigui molt menor que en els textos en vulgar, i això facilita la regularització gràfica del text, que els classicistes practiquen unànimement; però els editors moderns de textos en vulgar han rebutjat sempre les regularitzacions d'aquesta mena perquè a diferència dels seus col·legues s'interessen per la grafia dels manuscrits a causa de la informació que pot donar sobre l'evolució fonètica de la llengua en qüestió.

L'existència d'un manuscrit autògraf resoldria el problema. En desconeixement dels hàbits de l'autor, la solució que preval és la d'adoptar la grafia del testimoni més conservador i millor qualificat des del punt de vista lingüístic (decisió que s'ha de justificar a la introducció).

En el cas del Llibre del rei En Jaume, com s'ha vist, el manuscrit més antic conservat (*P* acabat a Poblet pel copista Celestí Destorrents el 17 de setembre de 1343) s'oposa a la resta dels conservats (*A*, 1380; *H*, primera meitat del segle XVI; *N*, segle XVI^{1/2}; *R*, segles XV/XVI) i a l'edició de València de 1557 (*V*), tots els quals procedeixen d'un subarquetip comú posterior a *P* i obra d'un copista força innovador i propens a eliminar arcaïsmes.

Per a Cerverí, altrament, no hi ha dubte que la grafia preferible seria la dels testimonis de procedència catalana.

Les introduccions haurien d'incloure sempre un estudi detallat de la grafia dels testimonis, que és un aspecte que sol oblidar-se a tort.

3. L'edició crítica, 1: Redacció del text

ELS SIGNES GRÀFICS

Lletres

4. *Generalitats.* Com a norma general, s'ha de respectar (només amb les excepcions explicades més avall, §§ 18–24) les particularitats i les oscil·lacions gràfiques del text, incloent-hi específicament, entre altres, les següents, que alguns editors ocasionals o poc experts es veuen de vegades temptats a eliminar:

(a) les *ff* inicials duplicades (*ffer*, *Fferrando*);

(b) les grafies llatinitzants de *ti* per *ci*, particularment freqüents en textos del segle xv (*continuatió*, *malítia*);

(c) la utilització sistemàtica de *g/gu* per representar la distinció entre el sol palatal i el so velar amb independència de la vocal següent (*pigor*, *pugar* – *seguons*, *figua*);

(d) l'ús d'*y* amb valor de [ɲ] o [ʎ] (*seyor*, *cavayer*);

(e) la presència d'*h* no etimològica (*huylls*).

5. S'ha de respectar també:

(a) la simplificació de les grafies dobles *ss*, *ll*, *rr* (*asats*, *cavaler*, *darer*);

(b) la duplicació d'*l* (*allegre*) o la d'*s* a causa de l'omissió d'una frontera de mot (com el freqüent *a ssaber*) (v. també més avall, § 7–8 i 27);

(c) la labialització de la nasal dental anterior a una oclusiva labial: *tot som pecat*.

6. *Essa líquida inicial.* En alguns manuscrits pot mancar la *e* protètica davant dels grups consonàntics inicials formats per la sibilant seguida d'oclusiva: *special*, *spill*, *sclau*. Per resoldre aquest problema es recorda que l'ortografia moderna prescriu en aquests casos —tots referits ara a mots estrangers: *l'squatter*, *l'snack*— l'ús de l'apòstrof com si la pròtesi existís; es transcriu, doncs: *l'spill*, *l'sclau*.

En els textos en vers, però, caldrà tenir en compte el còmput sil·làbic per saber si la *e* protètica és o no existent.

Jaume Roig, per exemple, fa servir el mot *spill* dues vegades com a monosíl·lab per donar títol a la seva famosa obra: “als poch entesos | [...] | los vull escriure | est doctrinal | memorial, | haura nom *Spill*” (vv. 232–239), i “Deu ajudant | yo entonant | mon *Spill* e norma” (vv. 793–795); en canvi en altres ocasions usa el mot com a bisíl·lab: “l'espill concerten | per oratori” (vv. 5368–69), o “hi l'espill sullen | e com llops miren” (vv. 9701–2). (En aquest text, però, la grafia *spill* no representa mai una pronunciació bisil·làbica.)

7. *La sibilant sorda.* De vegades els copistes poden utilitzar arbitràriament les grafies *s*, *ss*, i *ç* a l'hora de representar el fonema [s]: *comensar*, *comenssar*, *liçit*, *troços*; és també possible en algun moment la confusió entre *c* i *ç*: *vencre* per *vençre*. Només es corregeix, advertint-ho a l'aparat, el darrer cas (v. Coromines, *DECat*, s.v. *vèncer* [IX: 96–98]).

En els textos en llatí catalanitzat dels segles x–xi, però, la grafia *c* pot ser una transcripció del so sibilant [ts] procedent de les combinacions llatines -CY-, -[CONS]TY-, i en aquest cas la grafia s'ha de respectar: *si dreçar* [i.e. *dreçar* ‘satisfere legalment’] *nom pogues*.

8. *Ela geminada.* La majoria d'editors accepten la utilització de l'*ll* (introduïda per Fabra a suggeriment de mossèn Alcover devers 1906), encara que impliqui, de fet, una regularització paral·lela a la d'*i/j* i *u/v*, perquè tampoc no és problemàtica. Així poden distingir alguns *doublets* etimològics: *apellar* ‘cridar’ i *apellar* ‘interposar una apel·lació’, *nulla* ‘cap’ (adjectiu indefinit) i *nulla* ‘inexistent, no vàlida’.

En cap cas, però, no es pot utilitzar el punt volat per marcar la duplicació supèrflua de la *l*: *allegre* per *allegre*, per exemple, no faria sinó fomentar una imatge fonètica més absurda que la que es pretén evitar.

Abreviatures

9. Generalitats. Les abreviatures es resolen segons la pràctica exhibida pel copista en els casos no abreujats i sense utilitzar cap mena d'indicació (cursiva, parèntesis), la qual es reserva per a les transcripcions paleogràfiques. És necessari, doncs, procedir a un estudi previ abans de fer cap decisió; en la transcripció de treball convé notar les resolucions de les abreviatures que puguin resultar dubtoses, ambigües o simplement pendents de decisió per tal de poder localitzar-les en haver arribat al criteri definitiu.

Quan manqui la comparació amb casos no abreujats o aquests no mostrin un hàbit coherent es pot acceptar la forma majoritària i en el seu defecte la més acostada a la normativa (que serà també la més etimològica), sempre dintre del respecte a les convencions generals de la grafia del manuscrit i assenyalant-ho a la introducció. Aquest fenomen es dona sobretot amb el *titulus* que abreuja una nasal *m*, o *n* (*com / con, empero / enpero*, etc.) i amb *per*, que pot aparèixer en paraules que normalment s'escriuen amb *par*.

10. Jesucrist. Les diverses abreviatures de *Jesucrist* (*Ih'u xist*, etc.) es resolen òptimament d'acord amb les formes no abreujades que utilitzi el copista; en cas de fluctuació no hi pot haver inconvenient a adoptar la forma *Jesuchrist*.

Aquesta abreviatura no és, de fet, més que una incrustació llatina (procedent, al seu torn, del grec) en els textos en vulgar. L'origen de l'hac que aparentment presenta la forma *Ih'u* és un arcaisme que es remunta a la forma grega del *nomen sacrum* escrit amb majúscules: IHC < Ιη(σου)ς, coronat per un traç superior horitzontal indicatiu d'abreviatura; un cas semblant succeeix amb XPS < XPC < Χρ(ιστός)ς, com explica Crisostom de Stavelot (c. 865) comentant *Mt.* 1. 21: "Scribitur *Jesus* per iota et eta et sigma et apice desuper apud nos. Nam in Graecorum libris solummodo per iota et sigma et apice invenitur scriptum, et sicut alia nomina Dei comprehensive debent scribi, quia nomen Dei non potest litteris explicari." En aquestes abreviatures, doncs, les lletres *h*, *x* i *p* corresponen a les lletres gregues η, χ i ρ majúscules, no a una hac, una ics i una pe, i per tant no és congruent transcriure *Jhesu* amb hac.

La lligadura & i la nota tironiana τ

11. Tots dos signes representen la conjunció copulativa; el primer és una lligadura de les dues lletres que integren la forma llatina *et* i el segon és una nota tironiana (és a dir, un signe taquigràfic) també d'origen llatí. Es resolen segons l'hàbit del copista; si no en té cap de clarament majoritari es millor transcriure-les per *e*.

Hi ha editors que transcriuen tots dos signes per *et*. Tenen raó des d'un punt de vista històric, com s'acaba de veure, però no és gens probable que els copistes fossin conscients del seu origen en utilitzar aquestes formes d'una manera automàtica. La transcripció *et* de manera sistemàtica té el desavantatge de donar al text una superficial i injustificada llatinització.

Numerals

12. Com que les xifres àrabiques no s'imposaren sinó molt lentament a partir del segle xv, en els manuscrits s'utilitzen com a numerals les xifres romanes. Com que normalment s'escriuen en lletra minúscula, els copistes les feien precedir i seguir de punt, per tal d'avisar el lector que aquells signes no s'havien de llegir com una seqüència de lletres. (La *i*, quan va sola o en darrer lloc, acostuma a aparèixer en forma de *j*: *j, ij, iij, iiij, v, vj, vij*, etc.) De vegades els femenins *una* i *dues* poden adoptar formes mixtes de xifres acompanyades de les terminacions de les desinències, que fins i tot poden adoptar la for-

3. L'edició crítica, 1: Redacció del text

ma de signes d'abreviació: *.j^a*, *.ij^{ss}*. D'altra banda, l'escriptura d'una quantitat en xifres o en lletres és aleatòria, encara que en general se solen preferir les xifres, fins i tot quan *un* o *una* no són sinó articles indefinits.

13. Actualment les xifres no es tradueixen en paraules, com s'acostumava a fer abans (tret del cas que figurin a l'interior d'un vers, en què formen part del compte sillàbic). Tampoc no es fan servir les xifres aràbigues, tant per evitar un anacronisme com per una precaució elemental, perquè els errors que els copistes poden cometre en les xifres romanes són diferents dels que es cometen amb xifres aràbigues.

Ara bé, la transcripció de les xifres romanes es pot fer amb versaletes o amb minúscules (les majúscules, sobretot si abunden, resulten massa grosses i fan lleig). Si es fa amb versaletes, la *j* final es converteix en *ı* (la *J* majúscula és una invenció tipogràfica, inexistent a l'Edat Mitjana), i aleshores els punts esdevenen innecessaris perquè la xifra ja resulta prou vistent amb el canvi d'estil tipogràfic. Si es vol conservar les lletres minúscules, cosa perfectament legítima encara que sigui poc habitual, es pot conservar la *j* final i aleshores s'han de mantenir els punts abans i després (que en tipografia queden més elegants si van volats).

En la transcripció de les expressions mixtes en els cardinals femenins *.j^a* i *.ij^{es}* s'eliminen les terminacions.

14. Els ordinals formats amb xifres romanes poden adoptar la terminació llatina si es tracta d'adverbis (*.xiv.^o: primo* 'en primer lloc'), o la vulgar si són adjectius (*.xiv.^{en}*). En aquest cas es manté la combinació de xifres i lletres volades en la transcripció.

Signes ornamentats

15. La reproducció dels elements ornamentats de l'escriptura (caplletres, calderons, lletres miniades) s'omet en les edicions crítiques, però les rúbriques se solen transcriure en cursiva (o, si convé, en versaletes). Els detalls d'aquest gènere s'han d'indicar sempre, però a la introducció o a l'aparat crític.

La traducció del vermell de les rúbriques per la cursiva és un procediment interessant. Germà Colon l'utilitza per reproduir la diferència de color en els numerals d'una taula del llibre d'hores en català de la biblioteca de la Societat Castellonenca de Cultura (Els Nostres Clàssics, A87).

ESTATS SUCCESSIUS DEL TEXT

16. Les dades sobre els estats successius del text (situació de les esmenes dels copistes, supressions, afegits, etc.) es reserven per a l'aparat crític (v. § 4.31-45), sense fer cap indicació en el cos del text editat.

Cal insistir que la indicació de les esmenes que presentin els manuscrits és obligatòria, malgrat que els editoris oblidin sovint de fer-ho, segurament perquè la transcripció se sol fer a partir de microfilms o còpies fotogràfiques positivades que no sempre tenen prou qualitat com per poder apreciar les manipulacions dels copistes i els correctors. Les transcripcions es poden fer a partir de reproduccions, però sempre s'haurien de comprovar damunt dels originals.

Als § 34-46 del *Llibre del rei En Jaume*, en un episodi protagonitzat per Guerau [IV] (m. 1229) i el seu fill Ponç [I] de Cabrera (m. 1243), el còdex de Poblet ofereix per al nom dels dos vescomtes les mateixes lectures que la resta de la tradició. Però la consulta del còdex fa veure que en molts casos hi ha hagut una esmena posterior a la còpia, amb un canvi de nom. Les lliçons de la versió llatina de fra Pere Marsili permeten de confirmar la reconstrucció de les formes existents abans dels retocs.

ACCIDENTS DEL TEXT

Accidents del suport i de la tinta

17. La indicació en el cos del text editat dels accidents del suport o de la tinta només és necessària en cas de testimoni únic i es fa mitjançant els signes de la transcripció paleogràfica. Els accidents dels diversos testimonis s'indiquen a l'aparat, per al qual convé adoptar sempre les normes de la transcripció paleogràfica amb la sola excepció de deixar d'indicar les abreviatures resoltes.

Les convencions per representar aquests fets són les següents:

(a) les llacunes per pèrdua del suport (estrip, excisió, corcadura, cremada, etc.) s'indiquen encloent entre claudàtors un nombre de punts equivalent aproximadament al nombre de lletres que haurien cabut en l'espai afectat:

de m[. . .]s guises;

(b) les llacunes per abrasió, esvaïment de la tinta o recobriment per altres substàncies s'indiquen amb un nombre de punts equivalent al nombre de lletres que haurien cabut en l'espai afectat:

de m. . . s guises.

REGULARITZACIONS

I/j, u/v

18. Tots els editors accepten en l'actualitat la regularització segons l'ús modern d'*i/j* i *u/v*. Els elements d'aquests dos parells de lletres van usar-se intercanviablement durant tota l'Edat Mitjana i no van començar a distingir-se fins al triomf de la impremta, ben entrat el segle XVI.

Aquestes dues són regularitzacions de les quals es podria prescindir sense perjudici, tal com feien Marià Aguiló i Miquel i Planas. Es justifiquen, però, perquè són pràcticament exemptes de problemes i tenen un gran rendiment.

19. Alguna vegada, tanmateix, podrien prestar-se a controvèrsia, i en aquest punt han estat adduïts els casos de la sèrie de les terceres persones del plural del present d'indicatiu dels verbs de la segona conjugació en *-re* que tenen *-B-* o *-V-* en els seus ètims a la fi del radical (*beuen / beven, mouen / moven*, etc.), la parella *abreujar / abreviar*, i el pronom personal *io/jo* (molt sovint també *yo*).

Per a la sèrie citada en primer lloc, Coromines edita sempre les formes amb *v*, i adverteix explícitament que editar aquestes terceres persones amb *u* “és un error segur”, i argumenta amb convicció que “tot duu a creure que fins a darreries de l'Edat Mitjana només s'usaren aquests últimes formes [*deven, viven, beven, moven*], avui desaparegudes, representants fonètics regulars de *DEBENT, VIVUNT, BIBUNT, MOVENT*” (*Lleures*, pp. 317–318). El mallorquí conserva encara la forma etimològica amb */v/*.

En el segon cas, la forma *abreugar*, abundantament documentada, i el testimoni de la mètrica afavoreixen *abreujar* (v. també *DECat*, s.v. *breu*).

20. Pel que fa a la difracció *io / jo / yo*, la pronunciació actual d'aquest pronom en la major part del domini català permet unificar les dues primeres grafies en *jo* tranquil·lament, sense que això impliqui, de fet, prendre partit; *yo* no es regularitza mai.

Cal reconèixer que aquest petit pòsit de casos relativament dubtosos és tan residual que no sembla que pugui contrapesar el guany que representa la regularització.

3. L'edició crítica, 1: Redacció del text

Majúscules i minúscules

21. L'ús actual de les majúscules i les minúscules és fruit d'un procés multiseular. Majúscules i minúscules començaren essent dos estils calligràfics independents; els copistes carolingis foren els primers a posar una majúscula a principi de paràgraf o per marcar pauses importants a l'interior del text. Les majúscules en els noms propis no s'introduïren sistemàticament fins al segle *xvi*, amb la tipografia.

Tothom accepta que les majúscules i les minúscules es regularitzen segons l'ús modern, amb tendència a l'economia.

22. La pràctica general dels cançoners medievals post-trobadorescos (com en tota la història del llibre tipogràfic, fins que s'imposà el vers lliure) és la de marcar l'inici de cada vers per una majúscula. Es tracta d'un recurs ornamental que, si bé no és imprescindible i ja no s'estila en l'actualitat, no hi ha tampoc cap inconvenient a conservar si així ho desitja l'editor.

Referències a fonts

23. Els autors d'obres en prosa de tipus teològic, devot o filosòfic solen afegir la referència orgànica (llibre i capítol, generalment) de les citacions fetes. Ho acostumen a fer d'una manera poc coherent, barrejant formes abreujades i no abreujades o abreviatures diferents per a un mateix mot, numerals amb xifres romanes o amb paraules, formes llatines i vulgars, i referències de tipus discursiu (integrades sintàcticament al text) o isolades. Aleshores sembla útil de realitzar excepcionalment una certa regularització per a la qual es proposen a continuació alguns criteris:

(1) les denominacions de secció (llibre, capítol, etc.) es podrien donar sistemàticament abreujades de la mateixa manera sempre que precedissin o seguissin un numeral: *lib.*, *cap.* (que coincideixen en llatí i català medieval); els llibres de la Bíblia (i potser també les obres patrístiques més importants) podrien adoptar a més a més les abreviatures estàndard en el cas que coincideixin amb el títol tal com el dona l'original editat,

(2) els numerals es podrien reduir sistemàticament a xifres romanes i adoptar per als ordinals les abreviatures llatines o vulgars que es desprenguin del text,

(3) es podrien utilitzar els parèntesis per tancar la referència completa (autor, títol i lloc orgànic) o només la del lloc (aquesta darrera sempre que fos possible) segons el grau d'integració de la fórmula al discurs de l'obra.

A continuació es donen alguns exemples (van en primer lloc els fragments sense aquesta regularització, tal com apareixen a l'edició del Dotzè del *Crestià* d'Eiximenis coordinada per C. Wittlin).

[...] de les quals dix Jhesucrist, *Johannis X: Qui non intrat* [...]

[...] de les quals dix Jesuchrist (*Jo. xº*): "Qui non intrat [...]"

Deya aquell Agellius, *in tercio De moribus gentium*, que quant lo príncep [...]

Deya aquell Agellius (*in IIIº De moribus gentium*) que quant lo princep [...]

E açò volia dir Job, *capitlo. XXXVI*, quant deya axí: *Gigantes gemunt sub aquis*, ço és que los gigants ploren e sospiren sots les aygues que porten. La qual paraula exponent sent Gregori, *XVII Moralium*, diu axí: Per gigants deus entendre los grans senyors del món, e per les aygues deus entendre los pobles, segons que dix sent Johan, *Apochalipsi XVII*;

E açò volia dir Job (*cap. xxxviº*) quant deya axí: "Gigantes gemunt sub aquis", ço es que los gigants ploren e sospiren sots les aygues que porten. La qual paraula exponent sent Gregori (*xviiº Moralium*) diu axí: Per gigants deus entendre los grans senyors del mon, e per les aygues deus entendre los pobles, segons que dix sent Johan (*Apoc. xviiº*);

[...] Deu-s'i encara cascan moure [...] si pensa com virtut és cosa excellent, si ligs *Sapiencie VIII*;

[...] Deu s'i encara cascun moure [...] si pensa com virtut es cosa excellent, si ligs *Sap.* viii^o;

[...] e sàpies que ell e sa casa van a gran perill, car com diu l'*Eclesiàstich*, *capítulo X*: De casa d'om jurador no se'n pertex plaga.

[...] e sapies que ell e sa casa van a gran perill, car com diu l'*Eclesiastich* (cap. x^o): De casa d'om jurador no se'n pertex plaga.

Aquesta proposta és una novetat. Si s'acceptava, les abreviatures estàndard esmentades podrien ésser, per a la Bíblia, les catalanes de l'Associació Bíblica Catalana, tenint en compte només que per a l'Eclesiastès i l'Eclesiàstic seria necessari retenir les tradicionals *Eccle.* i *Eccli.* en comptes de *Coh* [Cohèlet] i *Sir* [Siràcida], basades en una terminologia que no és de tradició medieval entre nosaltres; els autors llatins cristians poden citar-se d'acord amb les abreviatures del *Thesaurus linguae latinae* o les del *Mittellateinisches Wörterbuch bis zum ausgehenden 13. Jahrhundert*.

Interpunció

24. Són per desgràcia poc abundants encara, per a l'àrea catalana, els estudis dedicats a aquest importantíssim aspecte de l'escriptura medieval, i per això caldria dedicar-hi sempre un apartat en la introducció de les edicions. Com que els copistes medievals puntuen d'acord amb uns criteris relacionats amb la lectura en veu alta, totalment diferents dels que regeixen la puntuació moderna, de base lògico-gramatical, cal substituir la interpunció de l'original per la puntuació de l'editor, basada en els criteris actuals (v. també més avall, § 36–41).

Tanmateix cal atendre a les indicacions del manuscrit pel valor indicatiu que pugin tenir, sense, però, haver-s'hi de subjectar sempre.

Al § 66 del Llibre del rei En Jaume, tots els editors puntuen així el següent fragment:

E Nos dixem:

—Volem anar a la vila e estaylarem al rey que no y pusca entrar ost.

—A, seyer, farets ço que anch rey no feu: que vença batayla e que ali on la haura vençuda no jaga la nuyt per saber que a perdut ni que ha goanyat!

La divisió de mots correcta és:

E Nos dixem:

—Volem anar a la vila e estaylarem al rey, que no y pusca entrar!

—Osta, seyer! Farets ço que anch rey no feu: que vença batayla e que ali on la haura vençuda no jaga la nuyt per saber que a perdut ni que ha goanyat!

com indica la puntuació del manuscrit de Poblet, el text del qual es dóna a continuació en transcripció quasi-paleogràfica (f. 39v):

e nos dixem. uolem anar ala uila, e estaylarem al Rey que noy pusca entrar. osta seyer, farets ço que anch rey no feu: que uença batayla, e que ali on la haura vençuda, no jaga la nuyt, per saber quea perdut ni que ha goanyat:

DISPOSICIÓ DELS SIGNES SOBRE LA PÀGINA

Disposició física (pàgina, columna, línia)

25. El canvi de pàgina o de columna pot donar-se, optativament, quan ho permeti el nombre de testimonis del text editat. En les edicions de textos amb testimoni únic o fetes a partir d'un sol còdex, la presència d'aquestes dades pot facilitar la comprovació d'una lectura sobre el manuscrit original en cas necessari.

Quan els llibres es componien i es compaginaven a mà, aquestes indicacions acostuaven a dur dins el text, com a reclam, una barra vertical doble o senzilla, acompanyada

3. L'edició crítica, 1: Redacció del text

al marge per la indicació numèrica, fora de caixa, però les condicions de treball actuals han convertit en un luxe aquesta còmoda i elegantíssima disposició. Ara la manera habitual de donar-la és a l'interior del text, entre claudàtors (i les barres han esdevingut, per tant, inútils). A continuació del número del full cal indiar si és recto o verso; les columnes s'indiquen amb lletres volades cursives; si el canvi es produeix a l'interior d'un mot, es marca amb guionet; per exemple, canvi de pàgina:

cuytassem com [78r] enans

canvi de primera a segona columna en interior de mot:

caval- [128vb] cam.

Disposició orgànica

26. Mots. La separació dels mots no comença a implantar-se fins a l'època de la reforma carolíngia, entre els segles VIII i IX, i encara sense arribar a la sistematització actual. En les escriptures libràries medievals, encara que en general se separen les paraules (tot i que de vegades l'espaiat de separació no resulta tan clar com en la tipografia), els clítics (articles, pronoms, preposicions) s'escriuen aglutinats amb els mots anteriors o posteriors, i tampoc no es rar que les combinacions de partícules àtones s'escriuin juntes:

Nos alamort dels richs homens no podem dar negun conseyl, car ço que Deus vol ordonar afer ave que sa a complir.

La separació de paraules d'acord amb l'ús modern és una de les tasques de l'editor crític. Els diversos elements lingüístics aglutinats en una sola seqüència gràfica se separen amb l'ajut, en el seu cas, dels signes demarcatus (apòstrof i punt volat i guionet, v. més avall, § 42–47).

27. Quan l'aglutinament de dos mots ha comportat la duplicació d'una lletra (*s*, *l*) els mots se separen igualment sense necessitat de retocar la grafia (*a ssaber*, *a sson proxme*, *no sse n'acorda*, *l'aur qui ll'environa*), que resulta així indicativa de l'aglutinació.

En d'algun cas pot ser raonable adoptar una solució diferent: com explica Bonner, el manuscrit londinenc del British Museum, Add. 16434 (segle XIV) de la redacció catalana del *Tractatus novus de astronomia* lulllià, copiat a Itàlia, aglutina la preposició *a* amb l'article i reduplica la *l* a la manera italiana (*alle 'a la'*): aquí es tracta de la interferència d'un hàbit gràfic de l'italià que potser fóra justificat de respectar.

28. El cas invers, és a dir, el de formes amb valor pronominal o adverbial inexistents en català modern però que podrien assimilar-se a combinacions originàriament complexes que ara s'escriuen aglutinades, és de més difícil sistematització. De vegades fins i tot sembla com si determinades combinacions que ara són sentides com a integrants d'una sola paraula (com demostra la seva accentuació), no estiguessin encara soldades (*tothom* / *tot hom*, *quissvulla* / *qui.s vulla* per exemple).

No sembla que pugui fer-se altra cosa excepte recomanar que a partir de la transcripció de treball s'estableixi una llista de les formes que caldrà tenir en compte per fer una decisió coherent (marcant els casos per poder-los localitzar posteriorment) i intentar veure si pot deduir-se una pràctica a partir de l'hàbit gràfic i gramatical del manuscrit.

29. Vers, hemistiqui, estrofa. L'editor ha de regularitzar la disposició orgànica dels textos en vers, atenent, és clar, a les indicacions que dona el manuscrit (caplletres, inicials, interpunció, calderons, etc.) però sense adherir-s'hi cegament.

Cal vigilar en aquest punt. El 1925, en editar la *Cançon de Santa Fe*, Antoine Thomas va fer cas omís de les capitals que encapçalaven algunes vegades dues tirades consecutives amb la mateixa assonança i va sol-

dar-les sistemàticament, argumentant que només hi pot haver canvi de tirada quan hi ha canvi de rima. L'any següent, l'edició de Hoepffner demostrava que la decisió era equivocada: totes les tirades tenien un nombre senar de versos excepte les que Thomas havia soldat; el detall era important perquè afectava el tipus de clàusules musicals subjacents al text de la *Cançon*.

30. En els decasíl·labs clàssics cesurats cal inserir un espai extraordinari per marcar la cesura: els copistes medievals ja solien indicar-ho amb un petit traç inclinat.

La presència d'aquest traç en els manuscrits (i àdhuc en les primeres edicions tipogràfiques, com es pot veure en l'edició del Certamen valencià de 1474 impresa per Lambert Palmart), la persistència d'aquest tipus de decasíl·lab amb l'aferrissada resistència a adoptar l'*endecasillabo* —dutes fins gairebé a la fi del segle *xvī*— i en darrera instància (però com a argument principal) el fet que els dos tipus de vers siguin absolutament diferents des del punt de vista del comportament mètric malgrat la identitat del nombre de síl·labes demanen l'ús d'aquest espai.

En el Cançoneret Barceloní de Joan Boscà (Biblioteca de Catalunya, ms. 359; de la primera meitat del segle *xvī*), al costat de tots els decasíl·labs a la italiana de les composicions en espanyol (que no porten, com és natural, indicació de cesura de cap mena) els de l'única composició conservada en català figuren amb el corresponent traç després de la quarta síl·laba.

31. Si es tracta de poesia estròfica polimètrica cal deixar ben clar el seu dibuix. Els versos, doncs, s'entren de forma inversament proporcional a la seva longitud (a raó de 3 espais per cada síl·laba de menys a partir del vers més llarg en les transcripcions a màquina i 1 quadratí en tipografia).

Així:

Del mal que pas no puch guarir,
 Si no·m mirau
 Ab los ulls tals, que pugua dir
 Que ja no us plau
 Que yo per vos haja morir.

I no així:

Del mal que pas no puch guarir,
 Si no·m mirau
 Ab los ulls tals, que pugua dir
 Que ja no us plau
 Que yo per vos haja morir.

32. Els refranys es transcriuen, segons és costum, en cursiva:

No·m pux d'aymar vos estrayre,
 Dolça dompna, tant vos vey
Avinent e de bon ayre.

Ay bel cors clar, netz, ab gay pretz,
 Pus vesets que us am, ¿con merce
 Non havets? Gentil, bel abril,
 Mays humil e plasen que re,
 Per vos, ni cosis ni frayre
 Non am tant can vos, qu'envey
Avinent e de bon ayre.

33. *Capítol, paràgraf.* Normalment cal respectar l'original per a la divisió en capítols. Per a la divisió en paràgrafs, l'editor ja té les mans més lliures: en aquest sentit s'ha de tenir en compte que les obres en prosa medievals tendeixen a utilitzar molt gasivament

3. L'edició crítica, 1: Redacció del text

—massa, per a criteris moderns— la subdivisió en paràgrafs a causa del cost elevat del paper i el pergamí.

Tots els editors han respectat a tort la divisió en “capítols” del Llibre del rei En Jaume, marcats per canvi de paràgraf i inicials acolorides que en un cert nombre de casos no tenen sentit.

NUMERACIÓ DE REFERÈNCIA

34. Si el text és en prosa o bé en decasíl·labs estramps o formes no estròfiques se sol numerar (indistintament a la dreta o a l'esquerra) cada cinc línies.

En els textos en vers que tenen forma estròfica la millor solució és numerar els versos amb xifres aràbigues a l'esquerra i les estrofes amb xifres romanes a l'espai interestròfic (si cal, la paginació es pot fer constar al marge dret).

1
Del tot me cuydave lezar
Que ja plus no chantas d'amor,
Tant me sove la grieu dolor
Qu'Amors m'a dat taman pessar;
5 E fay tots jorns, on mays hi pes,
Mas la beutatz qu'en midons es,
Can la remir
Me fay oblidar mon martir
E mon esmay,
10 Si qu'ests mals plus qu'autre be·m play.

35. Per als versos no s'ha d'establir automàticament la numeració cada cinc línies, com se sol fer, desoïnt una advertència que amb molt bon criteri ja feia P. Meyer: convindria que els números caiguessin en el mateix lloc a cada estrofa i que s'adaptessin a l'estructura d'aquesta, numerant cada quatre versos els aplegats i les estrofes de quatre versos o els seus múltiples i cada tres els tercets i les estrofes amb un nombre de versos múltiple d'aquesta quantitat. Les estrofes de cinc i set versos en tenen prou numerant el darrer vers de cadascuna.

SIGNES DE PUNTUACIÓ

Generalitats

36. Els signes de puntuació a tenir en compte en aquest apartat són els següents: (a) els signes de pausa (punt, punt i coma, coma); (b) els dos punts; (c) els punts suspensius i (d) els signes d'entonació (interrogació i admiració).

37. L'editor ha d'utilitzar amb prudència, però també amb una certa dosi d'imaginació, els recursos que li ofereixen aquests signes, i ha de prestar una particular atenció als signes d'entonació, tenint en compte la forta càrrega d'oralitat que presenta la prosa escrita medieval, molt evident en determinats autors (com és el cas, per exemple, de sant Vicent Ferrer o Jaume I).

Els textos en prosa s'haurien de dividir en paràgrafs tan sovint com calgués per facilitar-ne la lectura. Els copistes medievals no ho feien, però els hàbits moderns imposats pel llibre tipogràfic ho fan del tot exigible.

Canvi abrupte de tipus de discurs

38. En els textos medievals és relativament freqüent el canvi abrupte de discurs directe a indirecte i viceversa (evitat curosament en la literatura moderna), per marcar el qual no hi ha cap signe tipogràfic establert.

Recollint una vella proposta de Spitzer (*Modern Language Notes* 58 (1943): 134), el trànsit de l'un a l'altre tipus de discurs es podria marcar mitjançant un guionet ondulat precedit i seguit d'espai.

Pas de discurs indirecte a directe:

E Nos dixem que ans seria mal servici aquel, si la tregua que haviem dada ~ nos trencavets. E volem saber saber si o volets fer o no.

E el dix que no-n podia als fer.

Pas d'estil directe a indirecte, amb eventual represa del primer:

E quan Nos haguem hoit lur conseyl, dixem los:

—Nos, a la mort dels richs homens no podem dar negun conseyl, car ço que Deus vol ordonar a fer, ave que s'a a complir; ~ mas segons que la manera, era nostra, de venir en aquesta terra per servir a Deu e per conquerir la, e que complit havia nostre Senyor la nostra voluntat, que aquel pleyt se feya per ço que Nos hic venguessem per goanyar la terra, e d'altra part gran haver, que assats semblava cosa que Nos deguessem pendre. ~ Car aquels qui morts son han mes de terra que Nos, que han la gloria de Deu.

SIGNES D'INSERCIÓ

39. Els signes d'inserció són: (a) de citació (cometes dobles); (b) de glossa (cometes simples); i (c) d'incís (guions i parèntesis).

Citacions

40. Quan en un text medieval se cita una autoritat en llatí és corrent de fer-la seguir per una glossa en vulgar. La citació pot anar o bé en cursiva o bé en rodó entre cometes (però no s'han d'acumular els dos procediments alhora); la glossa, com que en pot ésser una paràfrasi relativament lliure i amplificada, en estil directe o indirecte, els límits de la qual poden ésser difícils d'establir, és millor no senyalar-la de cap manera:

Per raho d'aço dix sent Pau (*Hebr.*, cap. .v.º): *Nemo sumat sibi honorem nisi qui vocatur a Deo tanquam Aaron*, e vol dir que nengun no-s procur honor de regiment ne la prena sino aquell que Deus hy apella, ço es, aquell a qui Deus la dona sens procuracio propria, car axi pres la honor del sobiran sacerdocí lo sant hom Aaron.

Diàlegs

41. Els diàlegs han d'anar senyalats correctament segons els costums tipogràfics del país (Mestres i altres, *Manual*, pp. 206-213; Pujol i Solà, *Ortotipografia*, §§ 2.74-92). Convé recordar en especial que en els textos en prosa cada intervenció en estil directe d'un personatge requereix paràgraf propi, entrat al començament.

SIGNES DEMARCATIUS: APÒSTROF I PUNT VOLAT

El problema

42. En català medieval l'article determinat *lo, la*, els pronoms àtons *me, te, se, lo, la, nos, los*, i el partitiu *en/ne* presenten formes clíiques; el pronom de segona persona *vos* i el neutre *ho* adopten normalment per enclisi, respectivament, les forma *us* i *u*; els possessius femenins àtons *ma, ta, sa* poden perdre també la seva vocal en posició proclítica, sobretot en textos en vers; i també elideixen regularment la seva vocal el relatiu o la conjunció *que* quan precedeixen un mot començat per vocal, i de vegades l'adverbi *com* es redueix a *co*.

En relació amb aquest fet cal tenir en compte alguns detalls que separen les pràctiques gràfiques de la llengua antiga de les regles ortogràfiques del català modern:

3. L'edició crítica, 1: Redacció del text

1. L'elisió en la llengua parlada de la vocal final dels possessius febles —que en el català literari modern tenen caràcter residual— en contacte amb un mot començat amb vocal o *h* no té reconeixement gràfic (Fabra admet i prefereix en aquests casos la substitució de la forma femina per la masculina: *son àvia* per *sa àvia*).

2. L'article determinat i els pronoms personals desconeixen en general les formes dites reforçades de les partícules esmentades: *el, em et, es, el, ens*.

3. L'enclisi pot produir-se no tan sols amb les formes verbals sinó amb totes les partícules acabades en vocal (els adverbis, amb els freqüentíssims *no* i *sí* —i fins i tot amb *com* sota la forma elidida *co*—, els pronoms —amb els relatius *que* o *qui* en primer lloc—, les conjuncions, amb la sovintejada *e* coordinativa, les preposicions: *entre/enfre, entrò/tro, oltra* i *sobre*; etc.) de forma no prevista per la normativa moderna, per a la qual l'enclisi i la proclisi, que comporten sempre elisió, se senyalen sempre amb l'apòstrof.

Un altre fenomen paral·lel és el de l'aferesi i l'apòcope practicades com a llicències mètriques, atès que la llengua medieval rebutjava la sinalefa en benefici de l'elisió.

Cal advertir també que si, com s'ha dit abans, l'aglutinació pot provocar la duplicació d'una *s*, també pot coincidir amb una elisió: *aicels* 'a aicels'. I en darrer lloc, en occità medieval i en els textos en vers catalans de la mateixa època la conjunció *e* i la conjunció o el relatiu *que* precedint un mot començat per vocal poden dur una *s* o una *z* finals per epèntesi: *ez eu, ques es*.

Les solucions

43. Davant d'aquests desajustaments, el sistema d'Els Nostres Clàssics prefereix respectar l'ortografia actual, i en conseqüència preveu la utilització de l'apòstrof en coincidència amb la normativa i del punt volat en tots els altres. És així que escriu: *no!, quet, quel, me'l, ques, quens, si!, pregà'ls, valguera'm; i l'home, me'n, non, qués, quen, quamor, no n'ach, cos vol*, etc.

Aquesta opció salva el respecte a la normativa ortogràfica però al preu d'una incoherència, com es pot veure en els casos de *me'l* i *quel*, i *nons* i *pregà'ns*, en què un mateix fenomen rep tractaments gràfics diferents, i d'altra banda grafies com *me'l, pregà'ls, valguera'm* indueixen a donar una falsa imatge del quadre dels pronoms catalans medievals.

44. Des del punt de vista filològic semblaria més coherent, en canvi, utilitzar l'apòstrof per a la separació en els casos que hi hagi pèrdua d'algun element: (a) els proclítics (article determinat, pronoms personals, (b) els possessius, (c) el pronom relatiu o la conjunció *que*: *l'home, qu'és, qu'amor, no n'ach, s'amor*) i (d), per aferesi o apòcope, els mots que posseeixen un accent d'intensitat (i eventualment l'article indeterminat *una*) aglutinats amb un altre (*un' autr' amor, ab dona 'nclaus*).¹ El punt volat es reservaria per indicar la separació dels enclítics (*no!, quet, quel, mel, ques, quens, si!, pregàls, valgueram, men, non, quen*, etc.), on no hi ha pèrdua de cap so.

45. Atès que, a diferència dels pronoms personals, el pronom partitiu coneix ja a l'edat mitjana les dues formes *en* i *ne*, no hi hauria d'haver inconvenient a escriure amb apòstrof les combinacions d'aquest amb els pronoms febles *me, te, se* i *la*, marcant una enclisi amb elisió del segon element tal com exigeix l'ortografia moderna: *me'n, te'n, se'n*

¹ Observem que s'introdueix un espai en blanc després o davant de l'apòstrof; això permet establir una distinció útil respecte al cas dels articles i els pronoms, car aquests signes no tenen la mateixa funció en tots dos casos: en el primer marquen un fet lingüístic sistemàtic; en el segon, una llibertat prosòdica opcional.

i *la'n*. Semblantment passaria (però marcant en aquest cas una elisió en el primer element) amb la combinació *l'en*.

46. Per marcar l'aglutinació acompanyada d'elisió, s'ha fet servir l'apòstrof circumflex deixant l'expressió sense desaglutinar: *e no te negu prod âicel qui caritad no a, | a vos es donad a conoxer lo mester del regisme de Deu pus que âquels qui tot ho crezen per paraules*. Sembla, tanmateix, que no hi hauria d'haver inconvenient a senyalar la desaglutinació amb un apòstrof: *e no te negu prod a 'icel qui caritad no a, | a vos es donad a conoxer lo mester del regisme de Deu pus que a 'quels qui tot ho crezen per paraules*.

Pel que fa a l'epèntesi, tot i que alguna vegada s'ha utilitzat el punt volat per assenyalar-la (*ques, quez*), la manca d'ambigüitat i el conflicte amb els casos en què aquest signe indica fenòmens més freqüents i d'una altra naturalesa desaconsellen aquesta pràctica.

Casos especials

47. *El/el*. Una distinció útil es podria establir entre la contracció *el* (equivalent a *en lo*), en paral·lel amb les altres contraccions de preposició i article, i *el* (combinació de conjunció copulativa i article: *e lo*).

48. *Que'n/qu'en/qu'En*. De la mateixa manera que en el cas anterior, la combinació *que'n* (que té l'avantatge que admet la lectura tònica quan el primer element és un pronom relatiu o interrogatiu) podria reservar-se per al contacte de la conjunció o el pronom amb el pronom partitiu *en* o *ne*, *qu'en* per al contacte de les mateixes partícules amb la preposició (*qu'en vostre pretz*) i *qu'En* per al tractament *En* (*qu'En Guillem de Montcada*).

PROBLEMES EN L'ÚS DEL GUIONET, ELS ACCENTS I LA DIÈRESI

El guionet

49. El guionet és alguna cosa més que un simple indicatiu de separació de mots: equival a un signe d'accentuació negativa perquè implica que el pronom o la cadena pronominal que el segueix són àtons. Com que la pràctica ortogràfica actual respon a un comportament de la llengua diferent del que era vigent a l'Edat Mitjana, el seu ús pot presentar problemes i convé prescindir-ne si el tractament tonal dels pronoms del text (tant en prosa com en vers) no resulta totalment clar.

En els textos en vers, l'ús del guionet pot ésser conflictiu per raons mètriques. Versos com el següent, de Jordi de Sant Jordi,

Donchs, cresatz me qu'als no desir

poden fer-se amb dues escansions: amb accent a la quarta, immediatament abans de la cesura, o amb accent a la tercera i cesura lírica; l'ús del guió a *cresatz-me* tindria l'inconvenient d'excloure injustificadament la primera possibilitat (que segurament era la preferida pel poeta).

En altres moments l'ús del guió afavoriria una prosòdia teòricament possible però violenta:

Tu creïst-me perquè l'ànima salve

(en aquest cas tots els editors ja prescindeixen del guió). Però no és únicament per raons mètriques que hi ha problemes. Quan Ausiàs March diu

Dreçar la vull, mas he mester t'ajuda

¿diu *dreçar-la vull* (ed. Bohigas) o *dreçar la vull* (ed. Ferraté)? Mossèn Fenollar li demana *dir m'heu, si us plau, què mou tal passió* (ed. Ferraté) o *dir-m'eu*, etc. (ed. Bohigas)?

I exemples en prosa com *acorre nos e auciu les cruels penes* (*Vides de sants rosselloneses*, ed. Kniazze & Neugaard 11: 384, ll. 9–10) inviten a creure que la situació tònica de les formes plenes dels pronoms personals no sempre fou com en l'actualitat i a actuar consegüentment amb prudència àdhuc en el terreny de la prosa.

3. L'edició crítica, 1: Redacció del text

D'altra banda, l'ús del guionet comporta almenys una innovació pel que fa a l'ortografia moderna: alguns editors l'utilitzen per unir els diversos elements dels futurs i els condicionals analítics, incloent-hi els pronoms que s'hi troben inclosos (*e que al vespre tornar-l'hiem veer, e servir-vos-é, e jo anar-hi-hia de grat*), mentre d'altres prefereixen prescindir del guionet i considerar el pronom només com un clíctic de l'element auxiliar (*e que al vespre tornar l'hiem veer, e servir-vos e, e jo anar-hi hia de grat*).

L'accent

50. A l'hora d'establir una pràctica respecte a l'accentuació gràfica en les edicions filològiques de textos medievals cal tenir en compte els fets següents:

1. Les regles d'accentuació del català modern són sobreexplícites des del punt de vista de l'economia dels mitjans perquè descansen en una concepció descontextualitzada del lèxic (la majoria de les vegades els accents no són necessaris per entendre la frase), sense arribar tampoc a la coherència absoluta en el terreny descriptiu. La seva coherència (i, doncs, la seva validesa) com a instrument filològic és, per tant, difícilment argumentable.

2. El seu ús, més que a una necessitat, respon a uns hàbits de lectura adquirits, com ho demostra el fet que hi ha idiomes, com l'anglès, que no consideren necessari expressar gràficament on recau el punt de màxima intensitat d'una articulació.

3. L'ús sistemàtic de l'accent pot resultar problemàtic perquè no sempre se'n podrà establir la localització i el timbre de les *ee* o les *oo* sobre les quals pugui recaure.

Tenint en compte les consideracions anteriors potser convindria replantejar l'ús sistemàtic de l'accentuació normativa segons la pronunciació estàndard del català central en les edicions filològiques de textos medievals.

En el sistema d'Els Nostres Clàssics l'accent s'havia utilitzat sempre d'acord amb la pronunciació estàndard barcelonina, amb els problemes conseqüents: en les seves edicions d'Andreu Febrer (1951) i Gilabert de Pròixita (1954), publicades a Els Nostres Clàssics, Martí de Riquer acceptà les normes d'accentuació imposades per la col·lecció (malgrat que produís autèntics impossibles: un cavaller valencià i que escriu en un català relativament occitanitzat, resulta que fa rimar *sovén* amb *defèn!*), però en l'edició completa de Bernat Metge (1959) realitzada en una col·lecció de la Universitat de Barcelona dirigida per ell i publicada sota el patronatge de l'Ajuntament, deixa sense accentuar els textos en vers i accentua a la barcelonina les obres en prosa. Pere Bohigas accentua a la barcelonina el seu Ausiàs March, amb les conseqüents rimes falses *mercè* / [ell] *ve*, etc. (incoherència que ha estat esmenada en la reedició a cura d'A. J. Soberanas). La justificació era difícil, i per això en la reedició de l'obra poètica de March, s'han accentuat les paraules a la valenciana.

Però el sistema de Casacuberta també ha tingut els seus dissidents: Joan Coromines accentua a l'occidental la seva edició de les Homilies d'Organyà (text en prosa per al qual la qüestió és irrellevant), i per a les obres de Cerverí (autor terriblement complex des del punt de vista lingüístic i que utilitza una scripta particular) crea una adaptació de les normes ortogràfiques del català i utilitza l'accent circumflex en un sistema que, en rigor, els partidaris més acèrrims de l'accentuació haurien d'estendre a tot arreu.

51. Els editors filològics de textos catalans medievals han prodigat de vegades, pensant en el benefici dels lectors no acadèmics, una munió d'accents diacrítics no previstos per la normativa ortogràfica actual, entre els quals els més freqüents són: *à* 'ha'; *àls* 'una altra cosa'; *córs* 'curs'; *dé* '[ell] va donar'; *Déus* 'Déu' (singular amb flexió de cas); *é* 'he'; *él, éls* 'ell, ells'; *fé* imp. 'fes', '[ell] feu'; *fér* 'fereix' i *féren* 'fereixen' (per distingir-los de l'infinitiu i la 3ª persona del plural del perfet d'indicatiu del verb *fer*); *fét* '[ell] féu'; *là* 'allà'; *mès* 3ª persona del plural del perfet d'indicatiu de *metre* 'va posar'; *són* '[jo] sóc' (que aleshores coincideix amb la tercera persona del plural, *són* '[ells] són'); *sóts* '[vós o vosaltres] sou'; *vé* 'veié', i encara d'altres.

En ortografia, l'anomenat "accent diacrític", introduït al marge de la norma general, és difícilment justificable i respon només al fixament dels gramàtics de temps passats per l'ortografia de mot amb menysteniment del context, que desfà sempre la teòrica ambi-

güitat. Per al públic especialitzat de les edicions filològiques la utilitat d'aquesta mena d'accents desapareix.

La dièresi

52. La dièresi té una doble missió en català: desfer en dues vocals (i, doncs, dues síl·labes) una combinació que altrament seria considerada com un diftong, o bé senyalar la pronunciació de la *u* en les combinacions *gue / gui* i *que / qui*.

En el segon cas, els problemes, bé que no inexistents del tot (en un determinat text ¿caldria suposar *questió*, *unguent*, com en mallorquí actual, o *qüestió*, *ungüent*?) no són un obstacle major. En el primer, però, les possibilitats d'aplicació i la seva necessitat són més complexes.

En efecte, les vacil·lacions gràfiques i la sobreposició de diversos estrats cronològics en el procés de còpia plantegen autèntiques apories filològiques: un *fehya* en un determinat text del tercer quart del segle XIII que ens ha arribat en còpia de mitjan segle XIV, ¿és *faia* encara o ja *feia*? En els textos en vers, d'altra banda, si bé és innegable que la mètrica pot oferir més possibilitats d'orientació, també és cert que molt sovint hi pot haver implicada una concurrència de casos, una tria entre elisió i sinalefa o pot no estar clara la validesa d'alguns hiats.

Punt volat de pronunciació monosil·làbica

53. Els editors de textos utilitzen el punt volat davant la forma *us* del pronom de segona persona del plural i els pronoms *hi* i *ho* quan fan síl·laba amb el mot precedent (les formes verbals i a més a més *no*, *que*, *jo*, les partícules *ja*, *si*, *co[m]* algunes vegades i en algun altre cas; llavors prenen les grafies *y* i *u*, respectivament): *queus*, *joy*, *nou*, *cous*, etc.

Realment, el seu ús no sembla necessari en la prosa, on se'n pot prescindir en tots els casos sense cap mena d'inconvenient.

Es podria mantenir selectivament en els textos en vers per tal de poder marcar els casos en què la pronunciació disil·làbica dels grups esmentats es donés, per llicència poètica o per substitució automàtica per part del copista de les formes plenes tòniques (*vos*, *hi*, *ho*) per les àtones (*us*, *y*, *u*). El problema d'aquesta solució són, però, els mateixos que es presenten en el cas de la dièresi, i, per tant, sembla que no s'hauria d'entrar a especificar l'escansió, quan estigui en joc el paper de la sil·labació, si el cas no és totalment clar.

Recapitulació

54. Havent cessat les condicions d'excepcionalitat que van fer aconsellable en altre temps el respecte al cànon ortogràfic modern fins i tot en les edicions destinades al consum científic, potser seria factible que s'adoptessin en aquestes les pràctiques filològicament més segures i fonamentades que s'acaben d'exposar: eliminació d'accents (§ 50–51) i dièresis (§ 52), substitució del guionet d'enllaç entre els pronoms febles i els verbs per espais (§ 49) i utilització de l'apòstrof i el punt volat d'acord amb la lògica de la llengua medieval (§ 45–48, 53).

Hi ha raons de pes que ho abonen:

1. Per a l'edició dels textos arcaics, de textos recopiats a través d'estrats diferents d'evolució lingüística, o de composicions concebudes en la *scripta* poètica occitanocatalana anterior a Ausiàs March, l'ús sistemàtic d'accents, dièresis i guionets d'acord amb una ortografia creada per a l'estat modern de la llengua obliga a prendre en un bon nombre de casos decisions per a les quals no existeix justificació suficient des del punt de

3. L'edició crítica, 1: Redacció del text

vista filològic. El mateix cas es planteja també molt sovint en la transcripció de noms propis fins, tot en obres del segle xv amb un estat lingüístic homogeni.

Fins i tot sense entrar en el problema insoluble dels noms que no s'ha aconseguit d'identificar, les dificultats no deixen de presentar-se. Els manuscrits del *Llibre del rei En Jaume* transcriuen imperfectament els diftongs propis de l'aragonès, ¿com s'ha d'accentuar el topònim que forma el nom de don Miquel de *Luzia*, baró d'un llinatge originari de Luesia (prov. de Saragossa)? ¿És don *Xemén* d'Urrea o don *Xemèn* d'Urrea? ¿Com s'accentua el nom del valí de Mallorca arran de la conquesta, escrit *Abohehie*?

2. L'aplicació sistemàtica d'una part de l'ortografia com són els accents i la dièresi a una base gràfica que justament desconeix la sistematització empeny a conculcar sovint les mateixes habituds visuals que es pretén de salvaguardar: *acostan* (ger.), *anar-nos n'em*, *conexén*, *dejen*, *volían*, *destórban*, *grayem*, *havèn*, *merçè*, *sabèn*, *Túniç*.

En relació amb el punt anterior seria il·lusori de pensar que el respecte a l'ús dels accents, la dièresi i el guionet aplani gaire les dificultats del lector corrent, no filòleg, que s'acosta als textos medievals mentre es deixa subsistir l'anàrquica grafia dels manuscrits. Per servir de debò els seus interessos existeixen les edicions amb la grafia regularitzada, en què és tot el sistema gràfic el que s'adapta sistemàticament i aleshores pot rebre amb coherència els diacrítics. Martí de Riquer amb les seves edicions del *Tirant lo Blanc* i Lola Badia amb el seu *Somni* metgà, entre altres, han demostrat que aquesta operació és pot fer dins d'un respecte impecable per la llengua medieval.

55. Pel que fa a l'apòstrof i el punt volat en la separació de paraules, l'adopció dels nous criteris oferiria l'avantatge addicional d'acostar les pràctiques dels editors filològics dels textos catalans antics a les dels occitans (que tampoc no fan servir els accents, els guionets ni les dièresis de la seva ortografia moderna), argument no desdenyable si tenim en compte l'estretíssima relació entre les dues llengües.

A la inversa, en occità el pronom *en*, que també coneix la forma *ne*, funciona com en català i no hi ha raó per imitar el sistema francès en l'edició de textos en aquesta llengua o en scripta catalano-occitana: *que sovendet me'n* [no *m'en*] *venon messatgier; vers, vai te'n* [no *t'en*] *vas Montoliu*.

SIGNES CRÍTICS

Generalitats

56. Quasi sempre la utilització del anomenats "signes crítics" en el cos de l'edició s'interfereix innecessàriament amb la funció de l'aparat. Llevat de casos molt particulars, només caldria retenir potser els claudàtors ([]), els asteriscs (* * *) i els obeliscs († †).

Claudàtors

57. En una edició crítica els claudàtors s'haurien d'utilitzar exclusivament per encloure acotacions de l'editor inserides en el cos del text i que altrament podrien confondre's a primer cop d'ull per text de l'original: títols i subtítols, numeracions de capítols o paràgrafs establertes per l'editor en les obres en prosa, acotacions en les obres teatrals, aclariments diversos, etc.

Els textos editorials que figuren a l'interior dels claudàtors (i que no siguin nombres) acostumen a anar en cursiva o en versaletes.

Convé insistir que els claudàtors utilitzats per restituir lletres o fragments de text que manquen no poden tenir cabuda en el cos de les edicions crítiques: totes les modificacions editorials han de consignar-se directament al text i explicar-se a l'aparat crític (v., però, tot seguit, § 58).

Asteriscs

58. La Unió Acadèmica Internacional recomana aquest signe per indicar una llacuna suposada per l'editor.

(Si el text té un testimoni únic i la llacuna és menor i deguda a un accident del suport, el fet s'indica amb punts entre claudàtors, segons el procediment habitual en les edicions paleogràfiques: v. § 2.20–21.)

Obeliscs

59. Els obeliscs († †)² indiquen que el fragment que s'hi troba enclòs es llegeix amb seguretat però resulta inintelligible.

Convé cridar l'atenció sobre la conveniència d'utilitzar aquest signe perquè els romanistes l'acostumen a ignorar: declarar una ignorància és sempre prudent, i en qualsevol cas no deixa de manifestar l'honestedat professional de qui ho fa.

El text transcrit entre els dos obeliscs ha de reproduir sense cap interpretació editorial (divisió de paraules, apòstrofs i punts volats, majúscules, accents, etc.), ni tan sols en el cas que sembli evident que aquestes puguin fer-se.

Alguns editors posaven en cursiva en el text els mots objecte d'alguna esmena, les conjeitures i, en general, els fragments adoptats contra el manuscrit base per tal de cridar l'atenció cap a l'aparat crític. Cal convenir que la solució és innecessària (i antiestètica); a més a més s'ha de tenir en compte que en els textos en vers la cursiva s'usa també per indicar els refranys.

També hi ha qui utilitza els parèntesis angulars (<>) per indicar els afegits editorials i els claudàtors per a les supressions del mateix gènere, a la manera com fan els editors de textos clàssics grecollatins. D'altres editors, encara, utilitzen aquest dos signes amb les finalitats inverses: parèntesis angulars per a les supressions i claudàtors per als afegits textuals. Les *Normas* (par. 52) tanquen entre parèntesis angulars les restitucions editorials de les llacunes.

C. Wittlin ha combatut diverses vegades (“El català antic ¿llengua morta?”, *Revista de Catalunya*, n.s. nº 18 (abr. 1988): 29-35; represa de “i.^a (sic) nota polèmica sobre edicions recent(e)s de textos catalans [antichs]”⁴⁹, *Serra d'Or* 21 (1979): 99-100) l'excessiva interferència d'alguns editors entre el text i els lectors. L'erudit romanista hi blasma, entre altres, un defecte enutjós: la utilització dels signes crítics per a tasques de regularització ortogràfica: *seg(u)ons*, [*h*]a, etc. Cal servir sempre la distinció entre edicions paleogràfiques, diplomàtiques, crítiques i amb grafia regularitzada.

² L'obelisc es pot obtenir fàcilment component amb el teclat numèric que hi ha a la dreta el número 0134 mentre es manté pitjada la tecla Alt.

4 L'edició crítica, 2: Disposició de l'aparat crític

GENERALITATS

1. L'aparat crític d'una edició recull:

(1) En les edicions paleogràfiques: (a) l'ampliació de les referències donades amb signes en el cos del text, (b) les reflexions (incloent-hi les incertituds i els dubtes) de l'autor sobre el text que ha donat i, si cal, (c) les propostes interpretatives i les esmenes que cregui oportú de suggerir.

(2) En les edicions crítiques: (a) tota la informació que permeti al lector, com a mínim, reconstruir inequívocament —l'adverbi és crucial— la lliçó de tots els testimonis en cada cas; (b) la informació de tipus paleogràfic sobre la presentació del text o la disposició i la forma de les correccions dels manuscrits i els dubtes o les dificultats de lectura de l'editor a aquest respecte, i (c) les esmenes conjeturals degudes a la tradició filològica moderna i, eventualment, la seva valoració.

2. Les qualitats imprescindibles d'un aparat són l'exactitud i la claredat dins un marc general de respecte a la lògica i a l'economia expressiva. Per obtenir aquestes dues qualitats en harmonia amb les exigències de la concisió, els editors poden beneficiar-se d'una sèrie de fórmules i convencions establertes en el terreny de la filologia.

3. La claredat és imprescindible en una edició crítica. Si l'aparat no és clar, no és llegeix; i si no es llegeix, les variants rebutjades potser a tort no tornen a sortir més a la superfície i la decisió fallible del filòleg queda convertida, en la pràctica, en una autèntica *lettre de cachet* contra les variants rebutjades. Tant és així que un editor, si arriba el cas, no ha de dubtar a sacrificar la coherència i l'economia expressiva en benefici de la claredat.

4. Com que els aparats crítics han d'adaptar-se a tradicions textuals i a requeriments editorials molt diversos, no es poden donar regles vàlides per a tots els casos. Per això cal examinar sempre els aparats crítics amb la intenció de prendre nota de les solucions que ens hagin semblat més adequades i còmodes.

DISPOSICIÓ DE L'APARAT

5. S'anomena *lloc crític* (*locus criticus*) cadascun dels passatges del text en què els testimonis ofereixen lliçons diferents de la que ha estat acceptada. En principi, un lloc hauria d'abastar només una sola paraula; en la pràctica, però, i amb molta freqüència pot resultar més clar o fins i tot necessari incloure en un mateix lloc un sintagma (un mot i els seus clítics, per exemple) o fins i tot una clàusula sencera (com quan hi ha una transposició dels seus elements).

6. L'aparat corresponent a cada lloc consta de dues parts: el *lemma* i la *varia lectio*.

El lemma (v. infra, § 10) reproduceix el lloc en qüestió tal com es troba editat en el text i serveix de punt de referència a la *varia lectio*, terme que designa el conjunt de les variants rebutjades dels diversos testimonis i pot incloure a més a més els altres tipus de dades indicades a la secció anterior.

Les lliçons donades a totes dues parts, o almenys les de la *varia lectio*, han d'anar acompanyades de l'atribució corresponent (sigles en el cas de manuscrits i nom del seu

autor en el de les conjectures; v. infra § 4, 8, 11, 16, i 12 i 23, respectivament):

car A: quar *IK*

7. Els llocs crítics referits a un mateix fragment del text s'agrupen en seccions, que van precedides d'un número que remet al fragment (vers, verset, línia) en qüestió (v. infra, § 9), i van seguides d'un signe de clausura que estableix la fi de la validesa de la remissió (canvi de vers o de línia).

El signe de clausura de la secció acostuma a ésser una barra vertical doble (||):

42. car A: quar *IK* ||

Les diverses variants van separades entre elles només per un espai en blanc:

42. car A: quar *IK* que *CDR* ||

Si dins de la mateixa secció crítica hi ha més d'un lloc, aquests van separats entre ells per una barra vertical senzilla (|):

42. car A: quar *IK* que *CDR* | razon *ACDIK*: razo *R* || 44. ço *ADIK*: so *CR*.

La secció crítica que clou un paràgraf de l'aparat va tancada per un punt en substitució de la barra vertical doble, com es pot veure en l'exemple anterior.

8. El sistema proposat és el que sembla més clar. D'altres editors utilitzen només la barra vertical doble o simple en tots els casos, entenent que la manca de número de remissió després d'aquest signe remet a la mateixa secció que l'anterior. Altres editors (particularment els que s'han format en la vella tradició dels *Classiques Français du Moyen Age*) es limiten a separar cada lloc del següent per un punt i coma o un guió i separen per coma les diverses variants dintre del mateix lloc, però aquest procediment no facilita la ràpida localització dels llocs concrets, sobretot quan l'aparat es relega a la fi del volum i es disposa formant un sol paràgraf.

9. Les sigles dels testimonis de cada grup de variants es donen per ordre alfabètic, en primer lloc totes les majúscules i a continuació les minúscules:

solatz *ACRF*: deport *DIKad*

Si es disposa de stemma, alguns editors les donen agrupades a més a més per famílies de manuscrits (separades entre elles per un petit espai en blanc menor que el que separa les diferents lliçons a l'interior del mateix lloc crític:

solatz *A CRF*: deport *DIKad*

10. Les diverses seccions de la *varia lectio* han de guardar sempre el mateix ordre, que sol ésser el següent: (1) lliçons rebutjades, (2) conjectures no acceptades d'altres editors, i (3) suggeriments conjecturals propis no introduïts al text:

am R: f. H ets Crescini tem sug. ed

Dintre de la primera secció, l'ordre dels grups de lliçons segueix el del seu major o menor grau d'acostament a la lliçó adoptada; les conjectures d'altres editors es donen per ordre cronològic de publicació.

11. Cal tenir en compte que la puntuació i la separació de mots (degudes sempre als editors) poden ésser objecte de discussió a l'aparat, i que en conseqüència qualsevol signe de puntuació que aparegui davant de la llista de sigles serà considerat com a objecte de discussió crítica:

farai *edd*: farai, *Bartsch*

4. L'edició crítica, 2: Redacció de l'aparat

12. Mentre en el lemma es dona la lliçó acceptada amb la *toilette* habitual de la transcripció interpretativa, com és natural (separació de mots, regularització d'*i/j* i *u/v* i de les majúscules i minúscules i, eventualment, amb l'ús de l'accentuació i dièresi), les lliçons rebutjades es donen en transcripció paleogràfica interpretativa, només amb la resolució de les abreviatures:

tira-m *ed*: tiram *P* & *eds* tirans *ARNV*

13. Les lliçons dels testimonis es donen en rodó; els aclariments de l'editor i les sigles dels testimonis i dels erudits van en cursiva a fi de diferenciar-los més clarament de les primeres.

32. e be m'es *Jeanroy*: e me mes *C* e no m'es *Kolsen*
11. li fay *R*: lai fai *C* | mot *CR*: molt *Pagès*

NUMERACIÓ I AGRUPACIÓ DE LES SECCIONS CRÍTiques

14. Per tal de poder remetre cada lloc al seu passatge corresponent, convé dividir el text editat en un nombre d'seccions crítiques que aniran numerades.

Si el text presenta una divisió orgànica de mida prou manejable (apariats; estrofa, vers; capítol, verset), convé aprofitar-la. Si aquest no és el cas (prosa en general) aleshores es numeren les línies del text, normalment de quatre en quatre o de cinc en cinc. Amb la prosa, la solució de numerar les línies és sovint incòmoda: cal deixar les referències en blanc per tal d'introduir-hi la numeració un cop el llibre és compost i compaginat i només serveix per a aquella edició.

Així s'evita la contínua i molesta interrupció del text (i la lectura) amb numerets volats, que comporten un notable enlletgiment de la composició tipogràfica i obliguen a recompondre tota la seqüència si s'afegeix o es treu algun element. La numeració orgànica de les seccions crítiques serveix també per a tota mena de notes complementaries, per al glossari i per als índexs. (Sobre l'estrofa considerada com a secció crítica, v. infra, § 20.)

EL LEMMA

15. Si dins de la mateixa secció figura una mateixa paraula repetidament, com passa sovint amb els articles, els connectius o els pronoms, en el lemma es pot identificar fent-la precedir dels adjectius *pr.*, *seg.*, etc.:

pr. can ed: car *ms*

16. En alguns casos la redacció de la *varia lectio* fa innecessària la presència de lemma. Aquest fet es dona en el cas de cert tipus de transposicions, omissions o addicions documentades per un sol testimoni; si el text diu *deportz e solatz*, per exemple, l'aparat només cal que digui:

solatz e deportz *K*

(Vegeu-ne també altres exemples infra, § 17, 20 ad fin. i 22.)

17. En d'altres casos es pot permetre algun tipus d'abreujament del lemma, com en les omissions d'una certa entitat:

Nos — cavallers *NPR*: *f. A*

o fins i tot es pot abreujar la *varia lectio*, particularment en els casos de transposicions:

e anam-nos-en poch a poch *P*: e p. a p. a. *ANR*

També es pot abreujar un mot per cridar l'atenció sobre el fragment variant:

ferem *PR*: -en *AN*

Qualsevol solució es bona si afavoreix la precisió i la claredat.

ATRIBUCIÓ DE LES LLIÇONS

18. Els manuscrits se citen abreujadament per les seves sigles, la llista de les quals encapçala sempre l'edició.

Si no s'edita una sola obra sinó una col·lecció d'obres d'un autor, cadascuna de les quals té una sèrie de testimonis diferent, la llista de sigles encapçalarà cadascun dels textos.

19. A l'hora d'atribuir una sigla a un manuscrit, el millor és utilitzar lletres que ajudin a identificar-los, com les que recorden la inicial de la ciutat, de la institució on són custodiats o del nom del seu propietari més famós, etc. També pot establir-se la distinció de reservar les majúscules per als còdexs de pergamí i les minúscules per als de paper; les majúscules per als còdexs que donen el text complet i les minúscules per als fragmentaris; les majúscules per als testimonis manuscrits i les minúscules per als impresos, etc.

Si les sigles ja existeixen i compten amb una acceptació àmplia i tradicional convé no canviar-les.

Una proposta modèlica de canvi i racionalització de sigles es pot observar en el cas del *Llibre del rei En Jaume*. En dos treballs de 1905 i 1911, Jaume Massó i Torrents havia donat dues llistes diferents de manuscrits d'aquest text que a més a més —cosa que no s'ha de fer mai— incloïen la menció de còdexs desapareguts i de còpies sense valor crític per tal com eren fetes sobre originals conservats; en tots dos casos, a més a més, va fer servir la seqüència alfabètica de les lletres, però atribuint-les a manuscrits diferents. En el seu treball sobre la tradició manuscrita del *Llibre*, Stefano Asperti prescindeix dels manuscrits desapareguts i dona noves i més suggestives sigles als restants: el manuscrit 1734 de la Biblioteca de Catalunya, que havia estat propietat del comte d'Aiamans, passa a ésser el manuscrit *A* (Massó 1905: *A*; 1911: *C*); el manuscrit 893 de la Biblioteca Nacional de Madrid, que és un *codex descriptus* d'*A* (s. XVIII) passa a ésser *A'* (Massó 1905: *E*, 1912: *G*); el manuscrit V.III.5 de la Biblioteca del monestir de San Lorenzo de El Escorial és ara *E* (Massó 1905: *D*, Massó 1912: *F*), i un seu *descriptus* del segle XVIII (desconegut per Massó), *E'*, etc. Dos manuscrits conservats a biblioteques madrilenyes són *N* (Biblioteca Nacional, 10121; Massó 1911: *E*) i *R* (Biblioteca Reial, 475; Massó 1911: *D*). El famós còdex copiat a Poblet (*H* per a Massó 1911) passa a ser *P*. Un manuscrit no inventariat per Massó ni Asperti, redescobert posteriorment, conservat a la biblioteca de la Real Academia de la Historia (ms. 9-4769), podria rebre la sigla *H*.

20. Les sigles que identifiquen els testimonis consten d'una sola lletra.

Hi ha alguna vella sigla de dues lletres, com passa amb el cançoner provençal *S*⁸, custodiat a la Biblioteca de Catalunya (ms. 146; procedent de Saragossa, on formava part de la biblioteca del catedràtic Dr. Pablo Gil y Gil), però són casos residuals que actualment s'eviten.

Tampoc no s'han d'utilitzar signes volats (números, lletres, signes de minut o segon sexagesimal) per distingir els testimonis conservats en un mateix fons.

21. Les conjectures, acceptades o no, d'altres editors (si no es redueixen a la correcció òbvia d'errors trivials de copista) s'han d'atribuir també.

Aquest és un noble costum que observen els editors de textos clàssics, però que en general no solen practicar, a tort, els romanistes. Com diu Avalor, “una buona congettura è come una buona etimologia: essa si trova, non si cerca”, i com que la responsabilitat de la tria (i la satisfacció d'haver-la endevinada, com recorda el mateix erudit) “è pur sempre dell'operatore nel senso che le buone congetture dipendono in sostanza dalla sua discrezione, dalla sua cultura, dalla sua fantasia, e soprattutto dal suo senso dello stile e della lingua”, els filòlegs ben educats haurien de procurar no adornar-se el capell amb plomes

4. L'edició crítica, 2: Redacció de l'aparat

que no els pertoquen.

La pràctica més corrent entre els classicistes consisteix a donar el cognom de l'editor, complet o abreujat (i en aquest cas no cal posar-hi punt). La presència de majúscula i minúscules ja indicarà que no es refereix a un manuscrit: *Cor*[omines], *Kol*[sen], *Milà*, *Pag*[ès], *Riq*[uer], *Thom*[as], *Ugol*[ini].

Les conjectures extretes de llocs altres que una altra edició completa del mateix text (comentaris *en passant* en llocs diversos, recensions, etc.) s'acompanyen de la referència bibliogràfica tan abreujadament com sigui possible.

TIPUS D'APARATS

22. Des del punt de vista del contingut, la *varia lectio* donada a l'aparat crític pot ésser completa o selecta.

La primera vegada que s'edita un text convé donar l'aparat tan detallat com sigui humanament possible, si doncs no ho desaconsellen la longitud del text i el nombre de testimonis. La tasca d'elaborar una edició, des de l'accés als testimonis fins a la publicació, és complexa i fatigosa, el nombre d'interessos variadíssims que cal servir (lingüístics, literaris, paleogràfics, històrics, culturals, etc.) és elevat, i s'ha d'evitar tant com sigui possible que algú hagi de tornar a repetir-la per incúria o deixadesa de l'anterior editor.

23. Una forma lleu de *varia lectio* selecta (que en la pràctica equival a un aparat complet i és, de fet, el tipus més freqüent) consisteix a excloure només els *doublets* purament gràfics: *e/a* i *o/u* àtones, *-c/-ch*, presència o absència d'*h* inicial o antihiàtica, *g/gu* davant *a*, *o*, *l-/ll-*, *yl/ll*, *ny/y*, etc. En aquest punt cal anar alerta perquè determinats aspectes lingüístics (la grafia en el que té de document fonètic, detalls de morfologia o de sintaxi) sense rendiment literari poden tenir valor per a d'altres especialistes. No cal dir que si es fa aquesta selecció, la introducció ha de contenir imprescindiblement un estudi de la grafia tan detallat com calgui.

Més enllà d'aquest cas, un aparat selecte es justifica només si existeix un stemma acceptat i una edició precedent acreditada que doni l'aparat complet. Aleshores, l'aparat només caldria que donés, en teoria, la *varia lectio* completa només en els casos en què la constitució del text no depengués automàticament de l'stemma (els *loci desperati* o esmenats per conjectura i les lliçons adiafores).

24. Formalment, un aparat pot ésser negatiu o positiu.

En els aparats de tipus positiu, la lliçó adoptada (que és la que reproduceix el lemma) va documentada de la mateixa manera que les variants. En els negatius, es prescindeix del lemma i només es documenta l'atribució de les variants, i s'entén que el lector ja interpretarà a quin lloc es refereix dintre de la secció crítica i que comptarà que la lliçó acceptada té al seu favor les sigles dels testimonis no esmentats.

25. Els aparats negatius són perillosos perquè rarament atenyen sempre la inequívocitat deguda, mentre que els positius permeten sempre comprovar amb facilitat si ha estat omès inadvertidament algun testimoni. Tanmateix, els aparats negatius resulten inevitables amb gran freqüència per raó d'una mínima economia d'esforços, atès que, si bé els positius són els únics fiables del tot, no és menys cert que en la major part dels llocs resulten sobreexplícits i la seva redacció es fa insuportablement tediosa. Les normes que la col·lecció Sources Chrétiennes, per exemple, distribueix als seus editors parteixen d'entrada dels aparats negatius amb lemmes buits, sense documentar:

sa: la *IK*

i fins i tot recomanen que aquests darrers se suprimeixin en els casos que no presentin ambigüitat.

26. En les edicions de tipus bedierista, algunes vegades se sol dividir l'aparat en dos paràgrafs: en el primer es donen les lliçons rebutjades del manuscrit de base, i en el segon la *varia lectio* dels altres testimonis.

27. Exemples d'aparats:

TEXT EDITAT:

Eu non cuidava cantar,
 car razon non avia,
 mas Arnautz del Vilar
 4 me n'a mes en la via;
 c'auzi l'autrier clamar
 de Mon Sogr' ab sa corona
 q'el no-il det a l'ora nona
 8 del peis, e fes l'amagar.

TESTIMONIS: ADIK CR. Base: A

Aparat complet positiu:

1. Eu ADIK: f. CR ω | cuidava ADIK ω : cujava CR || 2. car A: quar IK que CR ω D | razon ADIK C: razo R ω || 3. Arnautz AIK: arnauz D arnaut CR ω | Vilar CR: villar ω uiglar I iuglar K ioglar AD || 4. men a mes CR ω DIK: m'a mes er A || 5. auzi A ω CR: audi DIK || 6. Sogre ADIK ω : suegre CR | sa AD CR ω : la IK || 7. q'el AIK ω : que CR D | no-il A ω : nol CR DIK || 8. fes l'amagar R: fes lamaguar C fes l...mangar ω fel amangar IK fe lo manjar A fel amainiar D [fes l'] amainiar sug. Cor (DECLC, s.v. "amainar").

Aparat selecte positiu:

1. Eu ADIK: f. CR ω || 2. car AIK: que CR ω D || 3. Vilar CR ω : uiglar I ioglar ADK || 4. men a mes CR ω DIK: m'a mes er A || 6. sa AD CR ω : la IK || 7. q'el AIK ω : que CR D || 8. fes l'amagar CR: fes l...mangar ω fel amangar IK fe lo manjar A fel amainiar D [fes l'] amainiar sug. Cor (DECat, s.v. "amainar").

Aparat complet negatiu:

1. Eu f. CR ω | cujava CR || 2. que CR ω D quar IK | razo R ω || 3. arnauz D arnaut CR ω | villar ω uiglar I iuglar K ioglar AD || 4. m'a mes er A || 5. audi DIK || 6. suegre CR | la IK || 7. que CR D | nol CR DIK || 8. fes lamaguar C fes l...mangar ω fel amangar IK fe lo manjar A fel amainiar D [fes l'] amainiar sug. Cor (DECat, s.v. "amainar").

Aparat selecte negatiu:

1. Eu f. CR ω || 2. que CR ω D || 3. uiglar I ioglar ADK || 4. m'a mes er A || 6. la IK || 7. que CR D || 8. fes l...mangar ω fel amangar IK fe lo manjar A fel amainiar D [fes l'] amainiar sug. Cor (DECat, s.v. "amainar").

LA REDACCIÓ DE L'APARAT CRÍTIC

28. Els comentaris inclosos a l'aparat han d'ésser forçosament breus. Si algun lloc necessita un comentari extens és millor discutir-lo a la introducció, a l'apèndix o en una nota que formi part d'una altra sèrie.

En benefici de la brevetat i la precisió, els aclariments crítics s'haurien de donar sempre de la mateixa manera. A continuació se suggereix una redacció estandarditzable dels casos més corrents.

Els testimonis

29. Ja s'ha dit que els testimonis es designen sempre amb la seva sigla. L'excepció és, naturalment, el cas del manuscrit únic, que no en necessita perquè s'entén que només cal aparat quan la lliçó del manuscrit és rebutjada, i aleshores va sempre a la dreita del lemmà (si l'aparat és positiu), en primer lloc després dels dos punts. Però si a més a més de la lliçó del manuscrit s'afegeixen al lloc altres elements, com les conjectures o suggeriments

4. L'edició crítica, 2: Redacció de l'aparat

ments dels editors anteriors, aleshores la lliçó original del manuscrit es pot fer seguir de l'abreviatura *ms* (sense punt d'abreviació per tal com s'assimila a una sigla):

outra-s *ed*: eu tras *ms* eu, tras *Riq*

La mateixa abreviatura en plural (*mss*) pot utilitzar-se per indicar col·lectivament la totalitat dels testimonis manuscrits (però quasi sempre resulta més segur utilitzar la llista completa de sigles):

amagar *Milà*: a mangar *mss*

30. *Còdexs mutilats*. El començament, la interrupció, la represa i l'acabament d'un manuscrit mutilat es poden expressar mitjançant les fórmules *després* (abreujat en *d.*) *de* [lemma] *comença A, s'interromp A, reprèn A o acaba A*:

d. de Ca[thalunya s'interromp *P*
d. d'enca]rat reprèn *P*

Les lliçons dels manuscrits

CORRECCIONS

31. Les correccions de la mateixa mà del copista s'indiquen adjuntant un exponent ¹ a la sigla del manuscrit:

degratz *A*¹ *DIK*

32. Si es poden determinar les diverses mans dels successius correctors del manuscrit, es poden distingir adjuntant un número volat a partir del ² a la sigla del manuscrit (mantenint la seqüència per ordre cronològic si es pot establir).

poc *A* *DIK*: pusc *A*²

33. Si la correcció és de mà no identificada, aleshores s'afegeix *d.c.* (*després de la correcció*) a la sigla del manuscrit per distingir-la de la lliçó primitiva, que s'especifica amb *a.c.*:

mos *A* *a.c.* *DIK*: mon *A* *d.c.*
leial *A* *d.c.*: reial *A* *a.c.*

La mateixa fórmula es pot utilitzar en el cas d'una correcció de mà no identificada que no permeti llegir la lliçó primitiva:

leial *A* *d.c.*

34. Les correccions fetes sobre raspat s'indiquen amb la fórmula *s. rasp.*:

leial *A* *s. rasp.*

35. Els afegits de qualsevol mena s'indiquen amb la fórmula *af.* (*afegit*) postposada a la sigla:

Luesia *P* *af.*: Luzia *ARN* Lutzia *V*

No cal dir que algunes d'aquestes abreviatures poden combinar-se per indicar el lloc on hi ha l'afegit: *s.l.* (sobre la línia), *marg* (al marge): *B*³ *s.l.*

OBLITERACIONS

36. Les obliterations s'indiquen així:

d. de prenguem: prenguem *P* *obl.*

PROBLEMES DE LECTURA

37. Si la lliçó no és del tot segura, convé expressar el dubte:

falsaries *A dubt.*

i, eventualment, les propostes de lectura alternatives:

*sca*y [o *potser stay*] *H: sca RL sta V*

38. Però si la lliçó és del tot il·legible per accident de la tinta es col·loca la sigla pertinent en darrer lloc seguida d'un espai en blanc i la sigla del manuscrit acompanyada de la fórmula *ill.* (*illegible*):

vei *ADIK: aug CERf V ill.*

MANQUES

39. La manca d'un o pocs mots (diferent del cas de la mutilació del manuscrit) s'indica sempre al final de la *varia lectio*, davant de les conjectures no adoptades, fent precedir la sigla de la fórmula *f.* (*falta*) o *m.* (*manca*):

Eu *CR: f. ADIK*

40. Els efectes d'una petita destrucció accidental del còdex (acció dels corcs, caplletres retallades, etc.) que son pròpiament llacunes, es poden indicar així:

f[a]yt *A llac.*

Si només s'omet una part d'un mot s'utilitzen els claudàtors:

G[uillem *P llac.*

41. La falta d'un vers sencer s'indica en primer lloc de la secció crítica, abans dels llocs que contenen variants:

147. *f. P | aug JKL: es N*

42. La falta d'una estrofa en algun dels manuscrits es fa constar al principi del paràgraf que recull les variants dels altres, després de la número de l'estrofa, en una secció crítica ad hoc:

I. *f. Sg || 1. car ADIK: que CERf ||*

Aquest mateix indret és l'indicat per incloure les variants que afectin les rúbriques amb la indicació de tornada o dels interlocutors dels poemes dialogats:

VII. RUBR Endressa *L: Endreça JK Endresa N. || 45. Amors JKL: Amor N | etc.*

43. Si, en un text en prosa, el fragment que falta és gaire extens, es pot abreujar (i es innecessari el lemma):

Nos — estegren *f. P*

REPETICIONS

44. La forma més clara d'indicar les repeticions consisteix a utilitzar la fórmula *rep.* (*repetit*) davant de la sigla corresponent:

leyal *A: rep. B*

LLIÇONS NO LEMMATITZABLES

45. Per als fragments presents en una part de la tradició però que manquen al text a-

4. L'edició crítica, 2: Redacció de l'aparat

doptat, el millor procediment consisteix a donar com a lemma la paraula immediatament anterior al lloc on hi ha la variant precedida de la fórmula *d. de*:

d. de leyal: e franch A

DESPLAÇAMENTS

46. Si la interversió afecta dos mots només, es pot indicar així:

nuyt e jorn P: jorn e nuyt I

I en aquest cas alguns filòlegs abreugen les paraules reduint-les a les inicials:

nuyt e jorn P: j. e n. I

Si el desplaçament és més important:

Alexandria d. de Contastinoble D

Els desplaçaments són els casos en què més universalment s'acostuma a prescindir del lemma.

I si la transposició afecta versos sencers, el lemma es pot reduir a la indicació numèrica:

12-13. d. de 18-19 R

Les intervencions editorials

CONJECTURES

47. Les conjectures són les lliçons no documentades a la tradició i introduïdes al text o suggerides només a l'aparat *ex ingenio* per un editor per tal de corregir un passatge corrupte.

Les conjectures pròpies introduïdes al text figuren, naturalment, al lemma i van seguides de l'abreviatura *ed* (editor):

outra-s ed: eu tras ms

48. Si la conjectura acceptada al text ha estat recollida d'un editor anterior cal adjudicar-li'n el mèrit i fer constar el seu nom (o la sigla) al lemma:

amainar Cor: amainiar AD

49. Si la conjectura és banal perquè té una resolució òbvia i ha estat feta pràcticament per tots els editors, es fa seguir simplement de l'abreviatura *eds*:

estaylar eds: estayler P estellar ARNV

50. Les conjectures que un altre editor introdueix en el seu text i que malgrat haver estat rebutjades se citen a títol informatiu, van després de la *varia lectio* i duen a continuació el cognom (complet o abreujat) de l'editor corresponent:

de man ms: de mar Pir

51. De vegades, un editor pot proposar una conjectura arriscada a l'aparat sense atrevir-se a incloure-la al text, però no per això cal que renunciï a exposar-la. Una conjectura d'aquest tipus es pot indicar fent precedir la sigla *ed* per la fórmula *sug.:*

fes lamaguar ms: fes l' a manjar sug. ed

Els suggeriments interessants però no acceptats d'altres editors es poden indicar també així:

lo manjar *ed*: lamainiar *ms* l'amainar *sug. Cor*

Si s'accepta una conjectura suggerida per un altre editor:

Jusiana *sug. Riq*: iuuiana *ms*

52. Les intervencions diverses d'altres editors (tries alternatives, supressions, discrepàncies en la separació de mots, i, recordem-ho, també en la puntuació) que hagin estat rebutjades no sense recança, també poden indicar-se:

VII. ADIK: f. CERf om. Kol
27. mala *ed*: mal a Ugo & eds
41. avetz, Tho

JUSTIFICACIONS

53. Alguns editors defensen a l'interior de l'aparat crític les seves decisions. No hi ha inconvenient a fer-ho, però abans cal assegurar-se que és realment necessari. En general, si s'ha establert l'stemma a la introducció, la major part de les decisions o bé es justifiquen automàticament o són conseqüència de raonaments editorials bastant estandarditzats, la mecànica dels quals és coneguda pels col·legues i en general pels lectors interessats. Si la justificació depassa uns pocs mots és millor que vagi a part, inclosa en la sèrie de les notes al text, o bé en alguna altra banda.

54. Convé, en canvi, expressar les matisacions i sobretot els dubtes amb què acollim les decisions pròpies, atès que són tan freqüents en aquest terreny:

17. cuid *ms*: cud *Pir*, potser amb raó
31. de rai *ms*: d'Esai *sug. ed* (cf. vv. 64, 72 i 128)

Un pràctica freqüent però supèrflua és la d'indicar la hiper- o hipometria de les lliçons rebutjades.

Bibliografia

La redacció d'aquestes RECOMANACIONS s'ha vist millorada per les observacions comunicades per Joan Solà, Lola Badia i Joan Ramon Veny, integren alguns suggeriments que procedeixen de recomanacions orals d'Anscari Mundó i de les "Normes" redactades per Anthony Bonner i tenen en compte el treball de J. Torruella i Jeremy N. H. Lawrance i la Comissió Editora de les Obres de F. Eiximenis.

TRANSCRIPCIÓ PALEOGRÀFICA

Masai, F. "Principes et conventions de l'édition diplomatique". *Scriptorium* 4 (1950): 177–193.

Unió Acadèmica Internacional

Bidez, J.; i A. B. Drachmann. *Emploi des signes critiques, disposition de l'apparat dans les éditions savantes de textes grecs et latins: Conseils et recommandations*. Ed. rev. per A. Delatte i A. Severyns. Bruxelles-Paris: Union Académique Internationale 1938.

Papirologia

Montevicchi, O. *La papirologia*. Torí: Società Tecnica Editrice 1973. Pp. 63–65.

Turner, E.G. *Greek papyrology: An introduction*. Oxford: Clarendon P. 1968. Pp. 179–180.

TRANSCRIPCIÓ CRÍTICA

La tradició Roques

Meyer, P. "Instructions pour la publication des anciens textes". *Bulletin de la Société des Anciens Textes Français* 35 (1909): 64–79 [Repr. a *Bibliothèque de l'Ecole des Chartes* 71 (1910): 224–233.]

Roques, M. "Etablissement de règles pratiques pour l'édition des anciens textes français et provençaux". *Romania* 52 (1926): 243–249 [Repr. a *Bibliothèque de l'Ecole des Chartes* 87 (1926): 453–459.]

Rubió i Balaguer, J. "Regles pràctiques per a l'edició d'antics textos francesos i provençals". *Estudis Universitaris Catalans* 12 (1927): 309–312.

Normes especials

Bonner, A. "Normes per a la transcripció i edició de les obres catalanes de Ramon Llull". [Inèdit 1987].

Comissió Editora de les Obres de Francesc Eiximenis. "Orientacions generals per a la confecció de les Obres de Francesc Eiximenis". [Inèdit x1.1987]

Torruella, J.; i J. H. N. Lawrance. "Un projecte d'Arxiu Informatitzat de Textos Catalans Medievals: Algunes normes". *Llengua & Literatura* 3 (1988–89): 481–506.

PRESENTACIÓ D'APARATS CRÍTICS

Règles et recommandations pour les éditions critiques (Série latine). 2^a ed. rev. Paris: Les Belles Lettres 1979 (1^a ed., 1924).

Bibliografia

HISTÒRIA DE L'EDICIÓ FILOLÒGICA DE TEXTOS CATALANS MEDIEVALS

Aramon i Serra, R. “Les edicions de textos catalans medievals”. Dins A. Badia i altres (eds.). *Actas del VII Congreso Internacional de Lingüística Románica (Barcelona 7-10.IV.1953)*. Barcelona 1955. Vol. II, pp. 197–266.